Sala
Gab. R
Est.
Tab. 10
N.° 3

R
10
3

Non ꝓhibet

nõ ꝓhibetur.

Liber de Confutatione hebrayce secte.

Joannis baptistæ

BIBLIOTHECA DA UNIVERSIDADE
55135
COIMBRA

UNIVERSIDADE DE LIVRARIA DA

da graça

Confutatio iudaice secte magistri Johānis Bapti
c ste gra dei Artiū ⁊ medecine doctoris. Continet
phemiū ⁊ tractatū: i phemio sūt due epl'e. Pria
ad reuerendissimū dñm. B. Carauagalē Cardinalē sācte
crucis in hierusalem. folio pmo

¶ Scda ad ipos hebreos p quoꝝ confutatione opus
edidit folio. ij.

¶ Tractatus vero in tres diuiditur ptes. quaꝝ pma ē. Pars prima.
de primo messie aduentu ⁊ de mysteriis in eodez aduentu
consumandis que. xiij. continet prophetias.

¶ Prophetia prima ē de christi aduētu: ⁊ sceptri a iuda
post aduentū eius ablatione: ac gentiū ad eius fidē congre
gatione: necnō de modo ipius in hierusalē ingrediendi. qz
sup pullū filiū asine. et de diuinitate humanitati coniuncta
eiusqz passione Jacob Geneſi. xlix. fo. v.

¶ Prophetia scda est de aduentu eiusdē ad nouā legē
condendā ⁊ in humana forma: cuius deus eēt: qd quidē in
monte sinai ab antiqs patrib⁹ cū pmā receperūt legē: postu
latū fuit. Necnō de signo ipm a pseudo messia recognoscē
di: ac etiam de iudeorum vocē suā non audientium puni
tione Moysi Deutrronomij. xviij. folio. ix.

¶ Prophetia tertia est de eiusdem aduentu: ⁊ ex beata
virgine per spiritussancti in ea aduentum quo diuinitas hu
manitati coniungi debebat. Esaie. cap. vij. fo. xij.

¶ Prophetia quarta ē: de eodē aduentu: ⁊ de quibus
dā pfectiōib⁹ suis: gētiūqz vocatiōe: ac etiaz nōnullis suam
mortē ⁊ sepulchrū decernētib⁹. cui⁹ vltimo de dei erga iu
deos largitiōe illis p suū scdm aduētū salutē pmittētis me
moria fit. Esaie. xi. fo. xix.

¶ Prophetia qnta ē de aduentu eiusdez. ⁊ qualiter ob
eius mortē dei fedus qd cū iudeis pepigerat: delendū essz
consequenterqz de eorum ruina ⁊ gentiuz vocatione. Esa

BIBLIOTHECA DA UNIVERSIDADE COIMBRA

ye.xxix.

¶ Prophetia sexta ē de eodē aduentu: cum quo boni ipsum expectantes confortantur: ⁊ de diuinitate sua ac miraculis ꝑ ipm̄ fiendis: gentiūq; vocatōe. Esaie.xxxiiij.fo.xxxi

¶ Prophetia septima est de aduentu eiusdē de voceq; clamāte in deserto aſi aduētū eius: ⁊ de diuinitate sua. nouaq; lege ꝑ ipsum cōdenda: ac iudeoꝝ ob nō receptiōe ipsius improbatione. necnō de recipientiū beatitudine ⁊ gentiū vocatiōe limbiq; expoliatiōe. ac etiaꝫ de iudeoꝝ ꝑ dei gratiam in nouissimo redētiōe. Esaie.xl. fo.xliiij.

¶ Prophetia octaua ē de eiusdē aduētu: ⁊ qualiter ipsum iudei nō recipiētes a suo regno eijciendi erant. necnō de gentium vocatione. ⁊ limbi expoliatiōe: ac etiā de iudeorū ꝑ dei gratiā ī nouissimo redēptiōe vbi oñdit̄ eis ꝙ ruinam suā ipsimet ꝓuocarunt. Esaie.xlviiij. fo.xlii.

¶ Prophetia nona de xp̄i aduentu vita ⁊ passione gētiūq; vocatione ⁊ de diuinitate sua. qualiterq; ꝓ mūdi redemptione passurus erat. necnō cū iniquis sua passione reputari debebat. ⁊ pro transgressoribus rogare. Cui plures ipsius Esaie prophetie messie misteria predicantes annectunt̄. capitulo.lij. fo.xlvi.

¶ Prophetia decima ē de xp̄i aduentu ⁊ eius natiuitatis loco qualiterq; ex beata virgine nascendus esset: ⁊ ꝙ egressus eius ab initio a diebus seculi. scilicet a deo patre fuerunt. Michee.v. fo.lxiiii.

¶ Prophetia vndecima est de eiusdem aduentu qua q̄dem signa quedam que suo tempore apparitura erant. continentur necnon de desiderio quo a gentibus recipiendus erat. Agei.ij. fo.lxvij.

¶ Prophetia duodecima ē de xp̄i aduētu: de modoq; ipsius in hierusalem ingrediendi: quia super pullum filium asine. Zaccharie.viiij fo.lxvi.

de simili aduẽtu: ⁊ de determinato aduentus ipsius tempore: eiusq; passione necnõ de iudeorum per illud vsq; ad constitutũ tempus scilicet ante christi aduentum desolatione. Danielis. ix. .fo. lxx.

¶ Pars secunda de secundo aduentu messie tpe gog. i. antechristi. quo tempore iudeorum reliquie saluande sunt habet prologum ad hebreos ⁊ tractatum. nouem cõtinet prophetias. Pars secũda

¶ Prophetia prima est de presenti iudeorũ captiuatione propter peccatum contra xp̃m commissum que vsq; ad antichristi bellum duratura est ⁊ qualiter ex dei gratia cordis penitudine ducti redempti tunc erunt. Moysi Deuteronomij. xxviij. fo. lxxix

¶ Prophetia secũda est de eadem iudeorum p̃dicto tpe redemptione que quidem in illorum residuis erit ⁊ ex dei gratia nam propter peccatum contra christum commissum tanto munere digni non essent Esaye primo. fo. lxxxij

¶ Prophetia tertia est de simili predicto tẽpore redẽptione: ⁊ de ipsorum tunc confessione christi diuinitate per dei gratiam vocando ipsum deum iustum eorum. hieremie xxiij. fol. lxxxv.

¶ Prophetia quarta est de simili predicto tpe redemptione ⁊ qualiter propter peccatum iam predictum captiuitate hac flagellandi erant ⁊ de tribulationibus quas eo dẽ bello antichristi iudei passuri erunt ac de eorum christo hiesu confessione ipsum deum humanitatem sumpsisse concedendo necnon de hierusalem ⁊ templi reedificatione. hieremie. xxx. ⁊ xxxi. fo. lxxxvij.

¶ Prophetia quinta ẽ de eadẽ post idem bellum redẽptione ab hac. s. captiuitate qua propter peccatuz cõtra christum commissum sunt necnon de aque baptismatis super eos tunc effusione ⁊ de bello ipso necnõ de q̃b plurimis ad

id ptinentib⁹ misteriis ⁊ de hierusalē ⁊ tēpli reedificatione Ezechielis.xxxvi.xxxvii.xxxviii.⁊ xxxix. fo.xcix.

¶ Prophetia sexta ē de simili p̄dicto tēpore in residuis indeorum salvatione necnon de eodē bello ⁊ q̄b⁹ plurimis tunc consumandis misteriis Jobelis.iii. fo.cviij.

¶ Prophetia septima est de eodē predicto tempore redētione necnon ⁊ de ꝓprio bello.⁊ est ab die. fo.cxv.

¶ Prophetia octaua est de eadē in residuis iudeoꝝ salvatione que ex dei gratia erit necnon de vniuersali tam spirituali q̄b⁹ temporali pace que post bellū illud in toto mundo erit. Michee.iiii. fo.cxvii.

¶ Prophetia nona ē de predicta iudeorū post antechristi bellum redemptione ⁊ de bello ipso qua quidem etiam dissippationis ipsorum causam prophēta narrat que peccatum in vēdendo christum ipsumq̄ crucifigendo esse debebat:⁊ qualiter per dei gratiam errorem suum tunc cognoscentes de eo penitentiam agent necnon de hierusalem ⁊ templi reedificatione ⁊ aliis quibusdam misteriis diebus illis verificādis. Zacchārie.xi.xii.xiii.xiiii. fo.cxxvi.

Pars tertia

¶ Pars tertia in duas diuidit̄ partes nā in prima confundunt Judei ꝑ probabiles figuras que incipit. fo.cxliii. In secunda vero per exempla ⁊ morales rationes que incipit. fo.clvi.

¶ Folio prio facie secūda linea.xx. ꝓnunciabat ꝓ prenunciabatur.fo.iij.facie prima linea.i.preuium loco prebui.fol.v.fa. prima lin.xi.xlviij. ꝓ xlviiij.fo.vj.facie prima lin.x.fugiēdo ꝓ figurando.fo.vij.fa.prima lin.vij.aufert pro auferetur ⁊ transfertur pro transferetur.fo.vij.fac.ij.lin.xv. expositiōe pro exceptione.fo.x.fa.i.lin.xiij.inter ex ⁊ verborum caret vi.fo.xi. fa.i.li.xi da parte superest.fo.xi.fa.ij.lin.xxviij.exierūt pro exierint.fo.xiiij.fa.ꝑma.li.x inter incohare ⁊ debuit Caret illico fo.eodem fa.ea li.xxij.inter anteq̄ ⁊ regnare Caret acaz fo. xviiij.fa.ij.li.xxij duritate pro duritie.fo.xxiij fa.ij.li.xxviij inter cecitatem ⁊ doctorum caret ⁊ fo.xxvi.fa.ij.li.xx. singulis pro angulis: fo.xxviij fa.prima lin.xxv. inter ipsam ⁊ tēpore caret pro:fo.xxx.fa.prima.li.xi.respondentem ꝓ reprehendētem:fo.eo fa.ea li.xxvi.dicent pro discent:fo.xxxij.fa.ij.li.ij.in terra pro interea:fo.eo fa.ea li.xxv propria pro proprie fo.xx xvi.fa.ij.li.penultima captiuitati pro captiuati: fo.xlviij.fa.i. lin.i.en pro eo:fo l.facie.ii.li.xviiii.diuidit pro diuidat:fo.lvi. fa.prima li.viiii.aut pro haud:fo.lix.fa.i.lin.vltīa si pro sic:fo. lxi.fa.i.li.viii. qua pro quaz fo.lxiii.fa.i.li.v.celestis pro scelesti:fo.lxvi fa.ij.prophetia duodecima anteposita est vndecime fo.lxvii fa. secūda. li.xxii.disceptionē pro disceptationem fo.lxviii.fa.ii.li xxv.efficatia pro efficatie fo.lxxi.fa.ii li.xxvi. seruendi pro secundi:fo.lxxii.fa.ii.li.v.vasa pro vasis:fo.lxxiij. fa.i.li.vii. vestre pro vester: fo.lxxxi.fa.ii.li.xviii. possitis pro potestis:fo.xci.fa.i.li.xiii.deum pro eum:fo.xciiii.fac.i li. xi. vt pro aut:folio.cii.fa.i.li.vltima supest noster Jesus xp̄s: fo.cv.fac.ii.li.ix.inter vestrarum ⁊ pessimaꝝ caret q̄z coniunctiuum:fo.cvi.fa.prima.li.xvi. dicitis pro dicit fo.eo.fa.ea.li. vltima deficit vz:ꝑ deū reuocati essetis ab eo nunq̄z releuare mini cu.fo.eo.fa.ij.linea.iii.ꝓpheta ꝓ ꝓphete.fo.cvii.fa.ꝑma li.xxii.inter locus ⁊ ante Caret an.fo.cxv.fa.ꝑma li.v.ruinaz

ꝑ ruinatū.fo.cxvi.fa.i.linea.xvii.secuti ꝓ sern. fol.cxviii
facie secunda. linea sexta. ambulauimus ꝓ ambulabimus
fo.eo.fa.ii.li.xv.altioza ꝑ vlterioza.fo.cxix.fa.i.li.xxi.Capim⁹
ꝑ cupimus.fo.cxxi.fa.ii.li.iii.supest et.fo.eo.fa.ea.li. v. q ꝑ
p̄.fo.cxxii.fa. p̄ma li.x. profeciſſe loco feciſſe.fo.eo:fa.ii.li.x.
t ꝑ a.fo.cxxiii.fa.p̄ma li.vii.ꝓbetabūt ꝑ ꝓperabūt.fo.eo.fa.
ea.li.xviii.ego ꝑ et.fo:cxxiiii.fa.scda.li.xxvii.Circūcid⁹ ꝑ cir
cundari.fo.cxxvi.fa.ii.li.iii qui ꝓ quando.fo.cxxxi.fa.p̄ma.
li.vii.trinario ꝑ trigenario.fo.cxxxviii.fa.ii.li.xiiii.cōmutatōe
ꝑ cōtinuatione.fo.cxxxix.fa.p̄ma.li.vii.inter rabi t assert ca-
ret dauid.fo.cxliiii.fa. p̄ma.li.vi.t.vii.vbi dicit q si quis in
tantū debet dicere intantū q si quis .fol.cxlv. fa. secunda.li-
nea.xiii.factus ꝓ factas. folio.cxlvi.facie p̄ma.linea.xxiiii.
quin ꝓ qui a.fo.eo.fa.ii.li.xii.Carerit ꝑ careret.fo.cli.fa.p̄-
ma.li.xiiii.limo ꝑ limbo.fo.eo.fa.ii.li.xii.debebaf ꝑ debebat.
fo.clii.fa.scda lin.v.ei ꝑ capitulo p̄mo.fo.cliiii. fa. pria. li.xvi
regni ꝑ regno fo.clvi.fa.pria.li.vii.inter christi t verificatum
caret tpe.fo.eo.fa.ea.li.xi. de ꝑ be.fo.eo.fa.scda.li.xxvij. ne
ꝓ be.fo.clix.fa.prima.li.scda.erant ꝓ errant.fo.clxii.facie
prima.li.xxx.inter quis t similis.superest enim

¶ Reuerendissimo in xp̄o patri: ⁊ dn̄o meo obseruādissimo dn̄o Bernardino Carauagial sacro scē romāe eccl'ie tituli sancte crucis in hierusalē presbitero Cardinali ep̄o saguntino. Johānes baptista gratia dei. E. V. Reuerē. D. in christo filius: ⁊ humilis seruus salutē ⁊ felicitatē.

Epl'a ad cardinalem

Pluribus ac mysticis modis reuerendissime p̄sul. vt scripture sacre testantur: ihesus xp̄s dn̄s noster iudeos ad se vocare nos docet. olim per ꝓphetas. nouissime ꝑ semetip̄m. demum apostolis instituit. iudeis primū euāgeliū predicari. qui quāuis ab initio eterne salutis. fere omēs se indignos iudicauerint: ⁊ ad presēs iudicēt. Nō propterea a xp̄ianis: diuina precepta zelātibus cessandū ē. qnimo semꝑ initēdū cōtinue ꝑsuasioni illorū ad xp̄i salutarē fidem Et cū me. qui huius noīs prius blasphemus fui: ⁊ ꝑ dn̄i misericordiā baptismū assecutus sū: oporteat id feruentius obseruare. conspiciēsq; in numero voluminū tractatorū aliorū q de iudaismo ad baptismū venere: in qbus: ⁊ si multa scripserūt. nemo tn̄ analetice ⁊ demōstratiue eorū rabi prauitatē illis ostenderit. Idcirco pn̄s cōpendiuz hebraica lingua eis: dei fauore confisus: destinaui. Per qd̄ prauitatē ip̄am detectā videntes. ad lumen veritatis ⁊ ipsi properare possint. Nihil. n. a me hn̄t: qn ex ꝓphetaꝝ auctoritate. seu quorūdā suorū rabi dictis verificet̄. Cū aūt ꝑ eoꝝ litterā ⁊ litterali sensu in his procedere instituerim. nam ⁊ aristotelis ē posterioꝝ p̄mo argumentatiōez cōcludētē. Ex datis ⁊ cōcessis ꝓcedere. Et augustini ad hieronimū distictiōe nona capitulo vt veterū scriptuz reperit̄ ab hebraicis voluminibus fidē examinādā eē. Jō si dictis meis aliqd a dictis catholicoꝝ expositorū dissonū inueniat̄. dūmō xp̄iane veritati: ꝓut desidero: cōsonū sit: puto reprobabile nō esse. Quā-

obrē statui tue reuerēdissime. d. quam ad istius apicis cul
men scientiarum maxime diuinarum deus euexit: opus la
tino sermone translatum dirigere. supplicās vt loco quoti
diane lectōis: quā refectōnis hora audire soles: ipsum legi
iubeas. et quod emendatione eguerit tua vltima lima pro
solita in me pietate: corrigere non dedigneris. Demum si
promulgari dignum iudicaueris: quia per iudeos libēti a
nimo non legetur: a sanctissimo dño nostro obtinere cures
vt ex causa coacti legant. constabit enim an sua fideliter scri
pserim. Et si obstare voluerint: contradicendi facultatem ha
bebunt. Aliquos preterea ipsorum: cum vera hec viderint
forte saluos faciet. Decet vtiq; sanctitatem suam his peti
tionibus pluribus de causis se benignum reddere. precipue
presenti anno sui pontificatus septimo: qui cum septimo an
no septime septene annorum: que ab vno ad alium iubileū
solebat apud antiquos enumerari. diuino mysterio conue
nit. Sicut enim eodem anno sabatizabat terra ab omnibus
seruitijs sibi constitutis: et proximi dumtaxat iubilei sancti
ficationi atq; intimationi buccina clangendo vacabatur.
seruis quoq; liberatio a seruitute pronunciabatur vicina.
sic ꝛ sanctitas sua sanctificationi intimationiq; proximi iu
bilei. ita vt per ipsam iudei etiā a seruitute peccati quo deti
nentur. liberi reddantur: hoc anno plurimum vacare debz
Et quādo: illis gratia priuatis: id non consequatur. opus
tamen in aliquibus christianis conferet. Ex eo enim hiero
nimi ab hebrea littera super prophetijs in ipso contentis:
differentia discernitur omniumq; iudeorum rabi super ip
sis expositionum notificatio fit. Ex quibus eorum prauí
tas magis manifestatur. Excitabit quoq; aliquos fortasse
hebraicis litteris vacare. quas ad christianam veritatem
perfecte adipiscendam: non pauci iuuamenti esse censeo.
Tu autem reuerendissime ac sapientissime domine si in eo

aliquid boni inuenies: quãuis florida lingua politum non sit: a facie tua illud non proijcias. sed cõuenienti titulo tua biblioteca: si placet locum assigna. non auctorẽ: sed materiam: et inuentionis fructum considerans. Ego enim per ipsum gloriam meam non quero. Sed eius qui me ad se vocauit: ihesu christi domini nostri: quo ex tenebris consurrexi: et vbilius in me vocationem impleam. cuius gratia et pax vsq; ad seculorum consumationẽ nobis cum sit. Vale.

¶ Johannes baptista gratia dei: a deo patre ⁊ dño nostro iesu christo rege regum: ⁊ dño dñantiũ de lacu miserie ⁊ de luto fecis ad eternã salutem vocatus: iudeis omnib⁹ conuersionem et sanioris consilij spiritum

Epistola ad iudeos

Cum causas non sperate apud vos cõuersionis mee amicorum plerique a me perquirerẽt. quoniã earũ que sepius: ⁊ his precipue temporibus iudeos ad christi fidẽ ducunt: nullã in me reperirẽt. Non. n. vis: nõ bonorum fortune ante conuersionẽ indigentia: non diuitiarum post conuersionẽ cupiditas: non glorie vanitas: nec vestre discipline: seu rerũ ignorantia ad christi fidez me traxit. Idcirco per has meas vigilias: lucubratiõesq; eas vobis aperire et demõstrare proposui. Scitis enim cũ vetus testamẽtũ hebraicasq; super eo expositões: ac thalmuthaicã doctrinam apud vos didicissem: inter religiosos postea ordinis predicatorum fratres sancte marie apud mineruam in vrbe me diu versatũ fuisse. ipsorũq; predicationes ac expositiones super prophetijs de messia loquentibus sepius audiuisse q̃s cũ ab expositoribus vestris variare perciperẽ: qꝛ a teneris annis hebraicis imbutus eram: illas a vero prophetiarũ sensu alienas putaui: vnde et fidẽ vanã quoq; cẽsebam. sed quuz indies adessez: audirẽq; sepius: ambiguus hesitare cepi. sciensq; id in bona seu mala scripturarũ interpretatione consistere: principia enim ambobus cõmunia sũt decreui diligenter quo ad possem perquirere et inuestigare quid hinc inde super prophetijs de messia loquentibus diceretur: exponereturq; et eas: eorũq; fidem: qui verius illas exponerent sectari. In quibus quũ versarer: vestroruz rabi prauitatẽ detexi: christianas expositiões veriores agnoui: veritatẽq; in eorũ fide inesse ꝑspexi. Quã christo iesu

duce amplexus preuium me vobis preuiū. Et vt eā ꝛ vos pro salute vestrarum animarum amplecti possitis :errores prauitates ac obstantia:que a vestris rabi vobis interponuntur explicabo. Prophetias enim messye aduentuꝫ predicentes:cum his que post belluꝫ gog. id est antichristi vestram salutem pollicentur. equiuocantes eodem tempore consumandas esse aiunt. Ex quo messyam nondum venisse. Sed adhuc venturuꝫ esse praue affirmant. Dicunt enim quum de nouissimis diebus scriptura loquitur: ad dies messye se refert. ¶ Nec non prophetias particulariter exponendo seipsos sepe numero implicare percepi. ¶ Omnē preterea sacram scripturam esse figuris plenam absqꝫ exceptione fatentur. Quamobrem thalmut et chabala composuere:quibus non modo sacre scripture discursus. immo dictiones:syllabas:atqꝫ litteras figurant. Eas vero que falso eorum suppositio contradicunt:repellere non erubescūt. Hieronimi quoqꝫ translationem plerisqꝫ in locis falso condemnant. dicunt enim ipsum plures sacre scripture partes dolo corrupisse. Verba insuper psalterij tanquā prophetica non approbant. Denicꝫ quicquid ab errore vestro vos remouere posset. et ad christi fidem ducere : a facie vestra omni industria amouerunt. ¶ Quorum falsitas ex veritate oppositi fundamenti eorum:et inconuenientia prophetiaꝝ adinuicem mihi aperta fuit. Animaduerti enim prophetias de messye aduentu loquentes. nullam de nouissimis diebꝰ mētionem facere. Et deinde reperi eas:ꝛ si omnes ad vos dirigantur dissipationem vestram que consumatis mysteriis:quorum vos futuri ministri esse debebatis :sequenda erat. predicere. Ostendunt nanqꝫ incarnationis mysterium per ipsas predicatum debere a maioribus vestris peruerti messieqꝫ diuinitatem negari Esaia capitulo. xlv. dicēte. Ve qui dicit patri. quid generas. Et mulieri. Quid parturis.

Et hieremia capi. v. Negauerunt dominū ⁊ dixerūt. Nō est ipse. Nec non et eius passionem per vos perpetrandā predicunt. Et tandē gentium vocationem. Que omnia in christo iesu nazareno adimpleta sunt. Preterea quibusdā harum prophetiarum cunctis predictis mysterijs explicatis redemptionis vestre nouissimis diebus fiende mentio fit. Ex quo id cum alijs misterijs consumandum non esse clarius ostendunt. ¶ In prophetijs autem mysterium gog predicentibus: de nouissimis diebus prophetas memoriaz facere fere omnes reperi. nec non et redemptionem vestrā a captiuatione presenti. collectionemqz a quattor plagis terre in eis predictam inueni. ibiqz de reuersione decem tribuum memoria habetur ⁊ non in alijs. Nec non in residuis vestris dumtaxat: que post bellum illud remanebunt ex dei gratia propter promissionem antiquis patribus factam: erit saluatio. neqz de messia in eis aliquid dicitur: nisi inquantum ostendunt presentem captiuationem in penā peccati eius in triginta argenteos venditionis: aliorumqz peccatorum vobis datā fuisse. Vosqz tunc verum messiam christum ihesum cognoscere: ⁊ in suam diuinitatem perfecte credere. Quibus mysterijs consumatis: habetur per ꝓphetas qꝫ erit vnus pastor: et vnum ouile: quoniam repleta erit tota terra scientia domini. Doctores autem vestri tā tam mysteriorum diuersitatem prospicientes. infinita mendacia super messie mysteria in thalmut scripsere: concedunt ue quandoqz messiam gentes ad salutem vocare. aliquando vero negant. Pari quoqz modo iudeos infinita naufragia in messie aduentu passuros esse nunc affirmant. nūc vero saluationem et felicitatē. duos quoqz messias scz messiam filium ioseph: ⁊ messiam filium dauid venturos esse aiunt. Ipsorum autem super particularibus prophetijs expositionum implicationem ex earum serie reperi. censuiqz

si litterali sensu: ⁊ vt hebraica sonant littera prophetie declarentur: ipsas vestrorum prauitatem melius ostendere: christumq; iesum clarius demonstrare. Contra id vero qđ de verbis psalterij dicunt: quamuis probationibus multis contrarium concludentibus obstare daretur. Sunt enim prophetica verba: ac xp̄i mysterij tuba. Cum tamen principiorum error hoc esse videatur: ne pre multitudine rerum confundamini: nullam de psalmis in presentiarum mentionem facere decreui. Jesum cristum igitur: qui veritas est. ⁊ in quo sperans compendiū hoc aggressus vobis direxi. inuocans oro lumen suum debili meo ingenio infundat. quo dubia que super prophetijs de messie aduentu: ex dictis vr̄orum rabi oriuntur: vobis facile aperiam: ipsarumq; proprium ac verum intellectum recte explicem. eas quoq; in christo iesu nazareno verificatas esse perfecte ostendam Prophetiarum deinde antichristi misterium prophetantium quibus vestrarum reliquiarum post hanc constitutam vestram desolationem salus continetur: sufficientem noticiam tradere possim. que non per hieronimi quam redarguitis translationem: nec per christianas auctoritates: seu catholicas declarationes. sed vt hebraica sonant littera: ꝑ mosaicasq; auctoritates: ac etiam vestrorum doctorum expositiones: quos in multis tanq̄ a veritate coacti. christi mysterium concludere videbitis. nec non litterali dumtaxat sensu aperientur. Hisq; expletis quedā sacre scripture partes explicabunt̄: que licet xp̄i mysterium in figura predicere videantur: adeo tamen aperte locuntur ꝙ inter prophetias id clare exprimentes: quodammō enumerari possunt. ibiq; cause vos a receptione baptismi detinentes cuz suis medicaminib⁹ memorabūt̄. Has aūt hn̄tes ꝓmissiōes mūdet̄ vos ab oī inq̄namēto spūs: ⁊ cupiētes ꝓ salute vr̄a veritatē attīgere eas oī passiōe semota accipite. Nō. n. ma

litia cordis hec loquor: seu querens ab hominibus gloriã sed desiderans animas vestras cum christo iesu ab eterna damnatione eripere. non ambulans in astutia: neqz adulterans verba dei. que si ea fide qua vobis proferuntur: accipietis: non dubito cum xpi gratia multis vestrum viam salutis: etiam meo exemplo ostensurum.

Prophetia prima

Sublimis deus ⁊ omnipotẽs immẽsa dilectõe: qua patrib⁹ nr̃is abraaz ysaac ⁊ iacob affectus ẽ: infinita bona que in eox filios opaturus erat vt gaudio afficerent̃: eis predicere voluit. Pater aũt iacob qui patriarcharũ vltimũ multitudinis vero caput ⁊ principiũ se vidit: salutẽ filiorũ cupiens: messye mysteriũ suo testamẽto vt ea que tũc orienda erant animaduerterẽt. per illudq3 magis cauti redderentur eis explicare decreuit. Geneſis. xlviij. dicente. To iasur sceuet mihuda vmbochet miben raglau had chi iauo scilo velo icabat ammim. oseri lagefen hiro velaso recha beni adono chibes baiain leuscio vbdam hanauim sudo: baclili enaim miaim vlben scimmaim mebalab. La tine nõ auferet̃ sceptrũ de iuda. et scriba ỏ femore eius: donec veniat scilo: ⁊ sibi cõgregabunt̃ populi. ligãs ad vitem pullũ suũ: et ad palmitẽ filium asine sue. lauit in vinũ vestez suã: ⁊ in sanguinem vuarũ cooptoriũ suum. rubeus oculis magis vino albusq3 dentibus magis lacte. Que quidez ꝓphetia ab expositoribus vestris. sensũ eius verũ extorq̃ri cupientibus: nõ paucis modis peruertitur. Cũ aũt patriarcha aperto sermone mysteriũ explicauerit. eorũ expositões aut nulle sunt. aut ꝓphetiã sup xp̃o ihesu locutã eẽ aperte oñdunt. Exponit̃ nãq3 ab onchelos inter doctores vros famosissimo super messia. recte autẽ loquẽdo sup iesu xp̃o nazareno. precipue eius pars prima vsq3. Et sibi cõgregabunt̃ populi. dicit enim caldea lingua. La iabade aued scultã mideuet iehuda vesaphra mibene benobi hadbalma bad deiede mescicba dedile bi malebuda vele istammeum

Hebrea littera.

Latina littera.

Expositio iudeorum.

Onchelos caldeus

Caldea

Latina

hamemaia. ¶ Latine. Non cessabit constitui dñator d̄ domo iuda: et scriba de filijs filiorū eius vnquā donec veniat messias cuius imperium est: cuiq; populi obedientiā prestabunt. ¶ Ex quibus verbis alium mihi sensum colligere nescio: nisi iude dominium esse tantū vsq; ad messye aduētū mansurū: messyamq; ab alijs gentibus recipiendum esse quēadmodum iesu nazareni aduentu verificatum videmus

Approbatio expositionis

Praua modernorum opinio

Non nulli tamē vestrorū modernorū disputātiū: hac cū onchelos expositiōe veritati magis obstare cupientib⁹ ꝓpriā scripturā corrūpere nō erubescunt. Nā dictiōes illas monosillabas: had chi. Latine donec significātes: alteraz cum precedente dictiōe raglau. s. legunt: virgula seu cōma inter had et chi posita: eoq; modo had ineternū significat. chi vero: quia. Dicunt ergo sensum prophetie hunc esse. Non auferet̄ sceptrum de iuda: et scriba de femore eius in eternum. qr veniet scilo. i. messyas. cuius imperium est. Ex quo affirmare volunt: ꝙ si per aliqd̄ tēpus sceptrum d̄ manu iude auferatur. seu ablatum sit. sicut post hierusalem destructionem. non tamē erit hoc in eternū: quoniā messyas quem venturum dicunt: veniet: per quem sceptrum ei restituetur. Quā recte autē hi sentiāt vosipsi iudicate. qui non ignoratis duo ex hoc sequi inconnenientia remotio scz dictionis vnius ab expositōne. videlicet had existentis iuxta dictionem illam: deiede: vestreq; grammaticalis regule destructio. Scitis enim hebraicam linguā q̄dam habere thahahim. quibus sic dictiones clausule periodus distinguūt̄. quēadmodum ꝛ latina: exempli gr̄a. comis virgulis. punctis et hmōi operatur. Cuz autē in oibus vr̄is libris id taham quod vocat̄ adnah: vim clausulas terminandi atq; distinguendi habēs. sub raglau inueniatur. Ex quo had subsequens ab raglau precedente necessario segregat. vnde had chi omnino coniunguntur. et donec significant. Idcir

Confutatio illorum

co eorum falsa inuentio: seu malitia veridenda atq; reiciẽda est. precipue cum a nullo vestrorum expositorum id dictum reperiatur. ¶ Super residuo vero prophetie onchelos suum dilatat sermonẽ: quãplurima pro suo ꝓposito adducens. que messye aduentu in bonum iudeorum oritura esse dicitis. de reductione scz israel in hierusalem: et reedificatione templi. et huiusmodi. Quibus quamuis quorundam terminorum expositione ab opinione catholicorum expositorum: mystico sensu: non multum discrepet: vitẽ israhel fugiendo: asinamue hierusalem. Cum tamen litterali sẽsu nullam cum prophetie verbis conuenientiam habeant. ea ideo hic recitare nõ curo. ¶ Sed ad rabi salomonis expositionem accedam. qui primã tantũmodo prophetie partem messye attribuit dicens. Non auferetur sceptrum de iuda a dauid inde. Quod quidem desistentibus regibus super capitibus transmigrationis babylonie verificatum fuit. qui ab imperio constituti. virga et sceptro populo dominabantur. Et scriba de femore eius. Hoc super sapientibus qui principes fuerunt in israel verificatum fuit. Donec veniat scilo. hoc est messyas. cuius imperium est. cuiq; gentes congregabuntur. ¶ Ex qua expositione nulla mihi insurgit dubitatio: quin pars hec prophetie de christo ihesu loquatur. ostendit enim qualiter non fuerit a iuda. et in primo et secundo templo dominium ablatum quousq; christus venit. quo tempore illud amisit. Quod autem ad christi fidem gentes congregate sint: cuz sẽsu pateat demõstratione non indiget. ¶ Residuum vero prophetie pro abundantia vini que erat in terra iude. rabi salomon exponit. Dicit enim q̃ viri iuda pullum vnum ad vitem vnam ligabunt. Ex qua pondus illi pullo sufficiens extrahent. nec nõ ꝛ de palmitevno id idem habebunt. ita q̃ tanta erit sua in regione vini copia. vt vestimenta sua cum eo laua-

Confundatio onchelos super residuo ꝓphetie

Rabi salomon

Approbatio

Confutatio super residuo ꝓphetie.

re poterunt. Quare dixit. Lauit in vinū vestem suam Sed in hoc sua reuerentia nō bene sentit. non enim ratiōi consonū videt: cum messye mysterio regiōis fertilitatē patriarchā enarrasse. Si hec quoqz patris iacob intētio fuisset. ex omnibus quib⁹ terra iude habundabat: nō tantū vini fecisset memoriā: cum illā pluribus abūdare manifestū sit. Preterea p̄ sola vini copia recitanda: tanta diuersis sermonib⁹ replicatio necessaria non erat. Habem⁹. n. in sacra scriptura p̄o cuiusdā rei corroboratiōe replicatiōz. nō autē quadruplicatiōes. Ideo ex his verbis. sicut infra vera expositōne patebit: pater iacob aliud significare intendit. precipue cuz duplicato sermone: ex omnib⁹ vsualib⁹ bestijs. ad pullum filium asine. cuz zacharia. ix. dicente. Exulta satis filia syon. iubila filia hierusalē. Ecce rex tuus veniet tibi ipse pauper. et ascendens super asinū: & super pullū filiū asine se dearticulauerit. ¶ Exponitur insuper p̄phetia a rabi moyse hierosolimitano. qui cū modernior eēt. videns aliorū expositiōes: aut ad xp̄m vos vi ducere: aut dubia in p̄posito vro fortia causare. putans se id fugere: cū veritas dñi maneat in eternuz: in oibus a quib⁹ cauebat: alios excedit. Illā per verba patriarche dicit nō eē intelligendū sceptrum a iuda nunquā esse auferēdū. legimus. n. Deuteronmij. xxviij. Ducet te dñs: et regē tuū quē cōstitues super te in gentē. quā ignoras tu et patres tui. ipse quoqz rexqz suus in captiuatione sunt. messyas tñ nōdū venit. Sed patris iacob intentio fuit non eē sceptrū de iuda a dauid inde in aliā tribū transferendū. q̄ si ex alijs tribubus regnauerūt: nō tñ perseueraue re: neqz sicut reges iuda iungebant. Exponit deinde clausulā illā. Et scriba de femore eius: dicēs q̄ ois scriba in cuius man⁹ sigillum regis quo precipitur: existet de tribu iuda erit. ita q̄ quocūqz mō semp ipse in israel dñabitur. atqz precipiet donec veniat scilo. i. filius eius. scz filius dauid q

Rabi moyses hierundensis

est messyas cui humilibañ populi: quibusq; sua voluntate aget. ¶Que qdē expositio viri iudei meo iuditio aliaꝝ expositōnū expositō existit. ꝓbat. n. ꝛ Deutero. auctoritate experiētiaq; ꝓphetiā sup messya ꝑm vos vēturo verificari si posse. Unde seu patriarchā mēdacē cē: seu de xp̄o ihesu nazareno oīno loqui necessario sequiť. Posito enī q; dictio illa auferť ꝑ transfertur intelligatur. ꝓphetia de xp̄o adhuc loqui necessario sequitur. Cum ꝑ ipm iude dñium desup israbel in alias gentes translatum fuerit. Cum autē dicit sceptrū a iuda in aliam tribū transferendum non esse donec veniat messyas: q; ab eo tunc totaliter auferendum sit. ꝛ alteri tribui destinatū concludit. ex quo sequereť ex alia tribu: quam iuda messyam esse egrediendum. qđ absurdum est dicere ipsum quoq; in hoc se implicantē video: cū ꝯcludat iudā ñ debere totaliter sceptrū seu dñiū amittere. donec veniat messyas. oppositō per eum iam probato. Jd insup quod sup ea clausula. Et scriba de femore eius. dicit de sigillo. s. quo facultas dominādi dať: quod semp de tribu iuda existentibus a regibus consignabiť. Si de regibus iuda loq̄tur: cum iam longo tpe regno priuatus sit. eloquium suum in vano fundať. Si vero de regibus: sub quibus post hierusalē destructionē: iudei captiui fuerunt intelligat cum id recte discerni: nec probari possit. dictum suum locū non habet. Quis. n. scire potest si ab aliquo rege alicui iudeo sup alīs potestas deť. an ille ꝺ tribu iuda sit: seu ꝺ alia cum ob longā captiuationem: nullam de propꝛīs ꝛ certis tribubus noticiam habeatis: ꝛ cum hoc experiētia ipsa cōtrarium doceat. Videmus enī plures a principibus super alios iudeos maiores constitui: qui ī sacerdotes habentur de tribu leui ꝛ non de iuda. Nil igitur aliud ex dictis huiꝰ rabi mihi colligere video: nisi ꝓphetiam in iesu xp̄o nazareno adimpletam eē ꝑ ipsum alīs clarius manifestari. ita

Confutatio

q̄ se ꝯfusū vidēs dubitās ad deteriora ꝓcedere. Suꝑ reſi
duo ꝓphetie preter conſuetudinē ſuā nihil dixit: niſi q̄ ꝓtē
illā. Rubeus oculis magis vino. ⁊ reliqua, ſicut rabi ſalo-
Rabi leui mon exponit: cui opinioni iam inſtetimus. ¶ Exponitur ad
huc ꝓphetia hec a rabi leui qui dicit q̄ nunquā dñium ali
quod precipiendi ſaltē in moralibus: ⁊ preceptis a iuda ſu
per iſrael auferet: donec veniat meſſyas. putās ex hoc q̄ ſu
um dictū a dubijs ex dictis alioꝝ inſurgentibus omnino
Confutatio abſoluatur. ¶ Conceptus aūt ſuus rectè fallit. nā ſicut ⁊ a
lij: ſic ⁊ ipſe cōcludit in meſſye aduentu debere iudā dñiū:
prorſus amittere. nec non de improbabilib⁹. ſicut rabi moy
ſes loquitur. quēadmodū. n. ibi dixi: inter vos diſtinctio tri
buum fieri minime pōt. Quāobrem ⁊ nec ipſe pro intētove
Catholica ex- ſtro ꝓphetiā ſaluare poteſt. ¶ Erit itaq̄ vera ac catholica
poſitio ꝓphetie expoſitio nullā patiēs expoſitōe. q̄ ad primā eī⁹ p
tē q̄ ſp̄ ſeu vno ſeu alio modo iuda ſuꝑ iſrael dominabit:
quouſq̄ veniat meſſyas quo veniente auferetur dñium ab
eo ⁊ meſſye alij populi cōgregabunt. Nam rabi ſalomon
clare oſtendit: quō ⁊ in primo ⁊ ſecundo tēplo iude domi-
nū ſuper iſrael ꝑſeuerauerit. in fine aūt ſecundi tēpli meſſy
as venit. ſ. xp̄s ieſus: ⁊ ex tūc dñium a iuda ablatum ē: nec
non ⁊ xp̄o populi cōgregati ſūt. q̄ ſi veſtrorum diſputanti
um more dicetis fuiſſe per ꝓphetas vobis ꝓphetizatū meſ
ſiam pro bono: et gloria veſtra eē venturum. prophetiā ve-
ro iſtam oppoſitū oſtendere videat. huic petitioni reſpon-
ſum in ꝓhemio datur. Hec eſt enim veſtra equiuocatio in
ꝓphetijs non diſtinguentes inter eas que de meſſye aduē
tu loquunt ⁊ que veſtrā reductionē poſt antichriſti belluꝫ
predicant. Propter quod in tali errore viuitis. nam in ꝓ-
phetijs aduentus de his que in chriſto ieſu euacuata fue-
re: quibus veſtra deſtructio cōnumerat: memoria fit. Pa-
ter autem iacob qui finē rei preuidit. voluit diffinitiuam ſē-

tentiã sermone explicare. reuelatũ. n. erat sibi iudeos p ma
iori pte xpi euangeliuz rcepturos nõ esse. quãobrem iuda
dominiũ amittere debebat. vñ auidus salutis suorũ: decre-
uit ipsos oi conatu cautos reddere: vt in eius aduentu nõ
deciperentur. ita q p maiori eorũ noticia sui testamẽti pri-
cipio dicere cepit. Cõgregamini ⁊ annũciabo vobis id qđ
accidet vobis in nouissimis diebus vbi patriarcha: quẽad
modũ vestri aiunt: finẽ eorũ filijs manifestare volebat. nisi
q ꝓphetic⁹ spiritus ab eo p tũc recessit. vos tamẽ ex hoc
de errore fundamẽti doctorũ vr̃oꝝ certitudinẽ habere po-
testis: qz p nouissimos dies nõ intelligũt ꝓphete dies mes
sye aduent⁹. sz dies finis mysterioꝝ: q sunt dies gog. s. anti-
christi: qb⁹ in reliquijs vr̃is redẽptio fiet. videmus. n. q de
pertinẽtibus ad istos dies patriarcha nihil tetigit. De his
aũt q̃ messye aduentũ cernunt: ad plenũ locut⁹ ẽ. oñdit enĩ
vltra predicta predictum messyam ingressurũ hierosolimã
super pullũ filiũ asine equitaturũ eẽ. quũ dicit. Ligãs advi
tem pullũ suum: nec non talem pullũ esse ad vitem ligatum
Cum autem subdit. Lauit in vinum vestem suam: ⁊ in sã-
guinem vuarum coopertorium suum diuersis sermonibus
sententiam replicando. voluit mysterium grande passionis
eius enarrare. Nam dictio illa hanauim: latine vuarum: q̃
clausula continetur secunda per regulam illam vestraz grã
maticalem: qua littere bumaf vna pro alia ponuntur: mu-
tata bet in vau humilium significat. et sic litteze sensus erit
⁊ in sanguinem humilium coopertorium suũ. vt ostenderet
patriacha messyã sua humilitate vestes suas: suo sanguine
lauaturũ esse. Pro quo capitulo. lxiiij. Esaias dicit. Qua-
re rubrum est indumentũ tuũ. Ex particula vero illa. Ru-
beus oculis magis vino: albusqz dentib⁹ magis lacte. mes
sye essentiam patriarcha enarrare voluit. Quia scilicet

deus ꝛ homo esse debebat. humanitas enim oculis apparens sua equalitate ꝛ eucrasia rubea cē debebat. que vero intus assistit diuinitas: lacte candidior: nec cum prauis doctoribus vestris dicatis hoc ab alijs prophetis vobis predictum non fuisse. quia quemadmodū in sequentibus; deo volente: aperte videbitis a multis predictum intelligetis quod quidem vestros prauos sapientes non ignorare me non latet. Sed vt phisicorum primo philosophus ait vno inconuenienti dato plura contingere non graue ē. ¶ Qđ autē in xpi iesu nazareni aduentu propbetia adimpleta sit. nulli veritati assentiri volenti dubium est. Vltra. n. id quod ad sensum patet de amissione dominj iude: ob non receptionem eius de genitumqꝫ ad xpm congregatione. euangelia: quibus vtinam vos fidem prestaretis: de omnibus indubitatum perhibent testimonium. ¶ Jnqt. n. iohānes capitulo primo. Jn propria venit: ꝛ sui eum nō receperunt. Et matheus capitulo. viij. recitans de quodam gentili centurioni: qui accesserat ad ihesum rogans illū vt puerum suum paraliticum sanaret: cui ihesus ait. Ego veniam et curabo eum: et respōdens cēturio se non esse dignum vt ihesus intraret sub tectum suum. sed ꝙ tantum diceret verbo: et sanaretur puer suus testatur. ꝙ audiēs iesus verba illius miratus est. et sequentibus se dixit. Amen dico vobis. Non inueni tantam fidem in israel. dico autem vobis ꝙ multi ab oriente ꝛ occidente venient. ꝛ recumbent cum abraam: ysaac ꝛ iacob in regno celorum: filij autē regni ejcientur in tenebras exteriores. ¶ Super particula vero illa. ligans ad vitem pullum suum. Marcus capi. xi. testat. qui ait. ꝙ cuꝫ appropinquaret hierosolimam iesus et bethaniā ad mōteꝫ oliuarum. misit duos ex discipulis suis: et ait illis. Jte in castellū quod cōtra vos est: ꝛ statim introeuntes illuc: inuenietis pullum ligatum sup quē nemo adhuc hominū sedit.

Cōcordia cum euangelio

Johannes

Matheus

Marcus

soluite illum ⁊ adducite. ⁊ si qs vobis dixerit: qd facitis. dicite: qr dño necessarius ē: ⁊ abeuntes: inuenerunt pullum ligatum ante ianuā foris in bivio: et soluerunt eū. et qdez ꝺ illic stantibus dicebāt illis. Quid facitis soluentes pullum qui dixerunt. sicut preceperat illis iesus: et dimiserāt eis. et duxerunt pullum ad iesum: et imponunt illi vestimenta sua ⁊ sedit super eū. et qui preibant. et qui sequebañ. clamabāt Bñdictū qꝺ venit regnū patris nostri dauid osanna in excelsis. et introivit hierosolimā in tēplo. Qꝺ si dicetis pullū eē ad vitē ligatū. ex hoc euangelio nō haberi. dico ex totꝰ mūdi cōsuetudine istud verificari. vniuersaliter. n. bestie cū ante ianuā tenenť: ad vitē liganť. vt plurimum quoqz i bivñs vites reperiūť. Qꝺ qdē hierosolima precipue verificatur: que a multis ex hoc laudañ pphetis. inqt enī micheas capi. iiij. Et sedebunt habitatores hierusalē: vir subtus vitē suā. et reliqua. De particula añt illa. Lauit in vinuz vestez suā: ⁊ ī sāguinē humiliū cooptoriū suū euāgeliste oēs suaz recitantes passiouē phibēt testimoniū. quo qdē sanguīe patres vestri ibi assistentes: vos in eternam damnationem obligauere pilato dicentes. Sanguis eius super nos: et super filios nostros. Mathei. xxvij. ipsum vero diuinitatē humanitati coniunctā habere. cum per opera sua. eiusqz sequentium nomine suo pfecte demōstretur: nec non per plures p dicetur pphetas ad noui testamenti auctoritates me extēdere non curo. vos tamen hortari non desistam: vt postqz sup christo ihesu nazareno prophetiam verificatam videtis ad ipsum conuertamini: vt et ipse ad vos conuertatur.

Mathēus.

Prophetia secunda.

Prophetia secunda.
huius partis.

Hebrea littera.

Moyses Deuteronomij. xviij. capitulo inqt. Naui michirebeha mea checa camoni iachim leha adonai elobeha clau tisneum. chebol ascer scaalta mehim adonai elobeha behoreu beiom accahal lemor. lo oseph lismoab: ed col adonai elohai veet haesc agedola azot lo erhe hod velo amud. vaiomer adonai elai hetiu ascer diberu naui achim lahem michereu haihem camoha venadatti deuarai befiu vediber alehē ed col ascer azauenu. vehaia hais ascer lo iscmah el deuarai ascer iedaber bismi anohi edrosc mehimon hah hamnaui ascer iazid ledaber dauar biscmi ed ascer lo ziuidiu ledaber veascer iedaher bescem elohim aberim vmet hannaui hahu. vehi tomar biluaueha eha edah ed hadauar ascer lo dibero adonai ascer iedaber hannaui beseem adonai velo ihie hadauar velo iauo hu hadauar ascer lo dibero adonai bezadon dibero hānaui lo tagur mimmēnu

Latina littera.

¶ Latine. Prophetam de medio tui: de fratribus tuis. sicut me suscitabit tibi dominus deus tuus: ipsum audies. sicut petisti a domino deo tuo in horeb. quando concio congregata est: cum dixisti. Amplius non audiam vocem domni dei mei. ⁊ ignem hunc magnum amplius non videbo ne moriar. Et ait dominus mihi. Bene locuti sunt. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similez tui et dabo verba mea in ore eius. loqueturqꝫ ad eos omnia que precepero illi. Qui autem non audiuerit verba mea:

que loquetur in nomine meo.ego vltor existam. Prophe
ta autem qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in no
mine meo que ego non precepi illi.aut qui loquetur nomi
ne alienorum deorum interficietur. Cunqꝫ dices in corde
tuo. Quomodo poterimus cognoscere verbum quod nō
locutus est dominus. quod in nomine domini propheta
dixerit. Et non euenerit:hoc dominus nō est locutus. Sꝫ
per tumorem animi sui propheta cōfinxit: iccirco non time
bis eum. ¶ Hanc prophetiam doctores vestri vnanimes
volunt a moyse pro prophetis:qui post eum venturi erant
dictam fuisse ad israhel euitandum: ne augures diuinato
resqꝫ:quemadmodum et cananei faciebant:audirent. Qꝫ
ex verborum prophetiam precedentium accipiunt. dicen
tium. Genges iste quarum possidebis terram: augures et
diuinatores audiunt. Tibi autem non sic cōstituit deus tu
us.tu enim profuturarum rerum ad te pertinentinm noti
tia auguribus seu diuinatoribus non indigebis. Nam pro
phetam de medio tui de fratribus tuis suscitabit tibi domi
nus deus tuus:a quo ipsas scire licite poteris. quemad
modum et tu ipse a domino deo tuo in horeb petisti.qui
dixisti. Ultra non audiam vocem domini dei mei:ꝛ ignem
hunc maximum amplius non videbo ne moriar. Et hoc in
processu temporis per diuersos dei prophetas. vt iosuem
samuelem eliam:et alios impletum fuisse dicunt. Particu
lam autem illam. De gente tua:et reliqua. vt alias exclude
ret gentes dictam fuisse volunt. Non enim erit propheta:
nisi ex israel. Super clausula vero illa. Sicut me vestri nō
parum conturbati sunt. Nam rabi Salomn dicit. Sicut
me qui scilicet de fratribus tuis sum. ¶ Rabi abraham
vero. Sicut me: dei propheta: non augur: seu diuinator.

Hebreoꝝ expo
sitio.

Rabi salomon.

Rabi abraham

Rabi moyses

Rabi moyses autē sicut me dicit dignus ꝓphetia. q quidē etiam super particula illa: vt petisti a dño deo tuo in horeb moysem totalem ipsorum petitionē hic non recitasse inqt. nec ꝑ verba hec israel ꝓphetas meruisse. sed ꝑ ea q̄ scz dixerunt. Loquere tu ad nos: ⁊ audiem⁹. Partē rursus ꝓphetie secundā: ꝓpheta qui arrogantia deprauatus dicentē. et reliqua. vt moneret eos ne malos audirēt ꝓphetas dictā fuisse aiunt Illā vero. Cūq; dices ī corde tuo. Quō poterimus cognoscere verbū q̄ nō locutus ē dominus. ⁊ reliqua.

Rabi salomon.

¶ Rabi salomon ananie filio azur: quum de vasis templi in hierusalē reductione: cōtra hieremie dictū. xxviij. prophetauit. attribuit.

Cōfutatō ipox

¶ Quantum autem ipsorum dicta prophetie intellectui consona sint. ex his que sequentur: vobis liquide patebit. Nā si verba illa prophetiam precedentia: pro sensu ab eis recitato: a moyse dicta fuissent: plurali numero videlicet ꝓphetas de medio tui subsequenter locutus esset: cum plures: ⁊ non vnus post moysem prophete orti sint. Clausula quoq; illa. sicut me: que a vestris tot modis peruertitur: locum non haberet. Sicut enim deuteronomij vltimo sacra scriptura testimonium perhibet. propheta in israel: sicut moyses amplius nō surrexit. nullus etiam eorum. sicut ipse legē dedit. ipsorum expositiones autē super clausula hec. nullas esse ex se patet.

Confutatio rabi salomonis

¶ Nam rabi salomonis dictum locum non habet. quia per ipsum met moysem: cum de fratribus tuis dixit: id explicatum fuit.

Confutatio rabi abraam

¶ Dictumq; rabi abraam minime: quoniam eis prophetam suscitare promittendo. augurem seu diuinatorem non esse intelligitur.

Confutatio rabi moysi

¶ Rabi moysi preterea dictum nequaquam: cuz illud nisi per post apparentia nostrum scire non sit: quando scz ea q̄ dei noie dixerit: euenerint: quēadmodū ex ea ptcula. Quō poterim⁹ cognoscere verbū: q̄ ñ locut⁹ est deus. ⁊ relíqua docemur. Unde harum expositionum insuffi-

cientiam videns rabi moyses:clausulam adhuc ipsum melius declaraturū:tandem pollicet. Obstat et insuper ipsorū dictis pars illa:vt petisti a dño deo tuo in horeb.et reliq̄. Cum ex verbis illis:quemadmodum rabi moyses ait;non prophetas ei futura predicentes israel petere videatur. ſz igne et tonitruis timorem maximū incutientibus: ob dei in monte sinai apparitionem moysem. vt ipse a deo legem acciperet;eisq̄ deinde ferret.rogaret. Quamobrem ibidez dicit. Loquere tu ad nos;et intelligemus.et nō loquatur ad nos deus ne moriamur. Jd preterea quod super secunda prophetie parte departe de propheta scz qui arrogātia deprauatus;et reliqua aiunt;minime locum habet. fuerat enī iam capitulo.xiij.ex verbis illis. Si surrexerit in medio tui propheta;aut qui somnuz vidisse se dicat.non audies verba prophete illius;adeo sufficienter explicatum.q̄ pro eodem intellectu hanc replicare sententiam opus non erat.ꝛ sic cuilibet veritatem concedere volenti prophetie verba aliud in se continere mysteriū facillime patere potest. Dico itaq̄ cum dei aduentus in terram vltra primam in monte sinai apparitionem:pro mundi saluatione necessarius eēt Esaia.xxxv.dicente:deus ipse veniet;ꝛ saluabit vos;ꝛ liij. Quia oculo ad oculum videbunt dum reuertetur dominꝰ in syon. Nec non cum noue legis latione ipso.xlij.clamante. Non erit tristis neq̄ turbulentus;donec ponat in terra iudicium;ꝛ legem eius insule expectabunt. prout etiam a multis alijs sermone explicatur. volens moyses hac in prophetia id idē significare cum deus gloriosus sup monte sinai apparens.vt legem daret;igne ꝛ tonitruis fulguribusq̄ terribilibus venerit. Ex qua visione populus in circuitu montis existens pterritus ac pauore concussus steterat.p ꝓphēticumq̄ spiritū videntes deum in terrā:vt nouaz daret legem iteruz venturum;id quod eis accidit considera-

Catholica expositio

tibus:successorũq; insufficientiam timentes. illico moysi di
xere. Ultra non audiam vocem domini dei mei: et ignem
hunc maximum amplius non videbo ne moriar. Idcirco
volens ipsos moyses pro suis successoribus a simile visio-
ne tutos facere deum in hominis forma: et sicut propheta
secundo aduentu appariturũ esse prophetizauit. Quamob
rem prophetam de medio tui inquit. sicut me forma scz hu
mana suscitabit tibi dñs deus tuus cũ nouã secundo dabit
legem: iõ ipsũ audies. Cũ etiã hoc p te a deo in horeb po-
stulatum sit: quando dixisti. Ultra non audiam vocem dñi
mei. ⁊ reliqua. Quapropter dixit dñs ad moysen. bene lo-
cuti sunt. tunc enim in alia forma non sic incõpatibili. nam
in hois forma ⁊ ꝓpheta eis apparebo. vt ad nouã legẽ re-
cipiendã habiliores reddant. Dixit autẽ notanter bñ locu
ti sũt: quasi ipsi mysteriũ illud ꝓphetati eẽnt. nec dicatis po
pulũ illũ talem spiritum ñ habere. scitis enĩ doctores thal-
mut dicere ancillam sup mari id vidisse qđ ab ezechiele fi-
lio buzi visũ non fuit. Si igitur femĩa ancilla tẽpore illo pl⁹
ezechiele in ꝓphetia valuit a fortiori: et populus ois ⁊ ho-
ra illa precipue qua ad diuinum verbũ recipiendũ cũcti di
spositi erant. Notanter quoq; dixit. De gẽte tua et de me-
dio tui: vt in ea gente diuinitatẽ humanitati cõiungi debe-
re denotaret. Quare subsequenter ait. Qui aũt verba mea
que loquetur in nomine meo audire noluerit. ego vltor ex
istam. Postq; enim ne amplius in simili forma qua in mõ-
te synai apparui eis: me ostenderẽ ipsimet petierunt. iõ ve-
niens in hominis forma: humanitatẽq; in gẽte sua assũmẽs
ille qui non credet: et verba mea que exierũt ex ore tal' ve-
nientis non audiuerit: ego vltor existam. Qđ qdem ab esa
ia sup allegato capitulo etiã habet. quũ ait. Ecce deus ve
ster vltione veniet. Cũ autem ipos ꝓphetã hũc interfice-
re debere: in mente diuina preuisũ fuisset. ne a culpa se ab-

soluere possent. causas ꝓpter quas ꝓpheta interficiendus eẽt: eis predicere voluit. que sunt qñ arrogãtia depranat⁹: ea q̃ deus non preceperat: eius nomine locutus fuerit. seu ꝙ verba sua alienoꝝ deorũ noie dixerit. ⁊ cũ prima causa alio indigeret signo. subsequenter ait. Cũq; dices in corde tuo. Quomõ sciemus verbũ qd nõ locutus ẽ dñs. hoc habebis signũ. qd in noie dñi ꝓpheta dixerit. ⁊ nõ euenerit. hoc dñs nõ ẽ locut⁹. Ex quo intelligit ꝙ si ea que dei noie ꝓpheta dixerit euenerint: interficiẽdus ñ eẽt. ⁊ si talẽ interficerent ꝓphetã: ab vltõe tutari nõ possent. Qd si verba ꝓphetie precedẽtia de augurib⁹ diuinatoribusq; ꝓpter qd a moyse dicta fuerint petetis. dico nẽpe: vt ⁊ ꝓ precedentia quẽadmodũ ⁊ per subsequentia ꝓphetie intellect⁹ clarius ostẽderet. Nã cũ ne augures. ⁊ diuinatores: seu precãtatores israel audirẽt: ꝓ moysẽ plerisq; ĩ locis leuitico maxime monit⁹ fuisset: verba hec in loco isto ꝓtulit: vt aduerterent ne ꝓphetã ꝓ ipsũ hic descriptũ in augurẽ ⁊ diuinatorẽ. sed pro vero haberẽt. aliter. n. reiteratio hec moysi necessaria ñ erat. Quapropter ꝓphetiã de xp̃o iesu nazareno log ĩ quẽ cũcta mysteria ĩ ipa ꝓtẽta: absq; dubio euacuata sũt. oĩno fateri cogimur. Qd qdẽ documẽtũ ab aplis: q ꝓ sãctũ spiritũ locuti sũt. clare habem⁹. dicũt. n. actuũ. ij. Xp̃m verũ messyã fuisse oñdere volẽtes. moyses qdẽ dixit. Qm̃ ꝓphetam suscitabit vobis dñs de⁹ vester ꝺ frib⁹ vr̃is tanq; meipsum audietis iuxta oĩa: quecũq; locut⁹ fuerit vobis. Erit autez oĩs aĩa q̃ nõ audiuerit ꝓphetã illum de plebe extermiabitur Capi. quoq;. vij. aiunt. moyses q dixit filijs isrl̃: prophetam suscitabit vobis dñs de frib⁹ vr̃is: tanq; me ip̃m audietis. Qd afit ip̃e ⁊ si hũana: sic ꝓphetatum fuit: apparuerit forma in se diuinitatẽ haberet: q̃uis ꝓ cuncta testificeꝝ euãgelia volo tñ vt saltẽ vna ꝓuati ñ sitis. ¶ Que a vero euãgelista iobãne. cap. xiiij. hr̃. asserit. n. ꝙ cuz vn⁹ ꝺ discipul' philipp⁹

Concordia cuz euangelio

Apostolorum actus

Johannes

nomine. vt ostenderet eis patrē: iesum interrogaret. respondit ei. Tanto tpe vobiscum sū: ⁊ non cognouistis me philippe. qui videt me: videt ⁊ patrē. quomō tu dicis. ostende nobis patrē. nō credis quia ego in patre: ⁊ pater in me est. verba que ego loquor vobis a meipō nō loquor. pater autem in me manens ipe facit opera. Ipsum preterea dei nomine cuncta dixisse dictaq; euenisse dubitare fatuū est: per quod interficiendum nō fuisse. sed tanq; verū ꝓphetaz hic ꝓmissum recipiendum: quēadmodum signa in ꝓphetia assignata nos docent: indubitate concludendum est. Pres aūt vestri ꝓphetiaz non intelligentes. quā plurimiq; precipue principaliores ipam intelligere nolentes. christū ihesū in falsū prophetam: ipsum interficiendo: iudicauere: quo qdem peccato ex dei vltione depopulatione vastati estis: in capiteq; transmigrantium migrastis. Nolite igitur ⁊ vos illa perfidia adhuc ꝑ malo vestro perseuerare. sed veritati ꝑ bono assentiri: quod deus sua pietate vobis concedere non dedignetur.

Prophetia tertia

Hebrea littera.

Latina littera.

Saias qui plus ceteris prophetis ō messya predicauit capitulo. vij. inqt. Chinne habal ma bara veioledet ben vecarat scemo himanuel. hēma vduasc iochel ledahato maos barah vbahor battou chi beterē iedah hānahar maos barah vbahor batou tehazeu haadama ascier atta caz mippene scene melacheha. Latine. Ecce halma concipit: ⁊ parit filium. ⁊ vocabit nomen eius hemmanuelem: butirū ⁊ mel cōmedet. sciens reprobare malū: ⁊ eligere bonum. quia antequā sciat puer reprobare malū ⁊ eligere bonum: derelinquetur terra quā tu detestaris a facie duorum suorum regum. Hec ꝓphetia cū sup re acaz duobus cum regibus rasi. s. et phacee ꝓlata sit a doctoribus vestris: vt a vero

Judeoꝝ expositio

detrahat̃ intellectu: sũmopere laborat̃. ⁊ q̃uis in aliqb⁹ co acti veritati adhereãt: q̃tum eorum intẽtũ cõsequi possint per presentẽ ꝓcessũ deo volente vobis aperietur. ¶ Exponitur nanq; a rabi salomone pro esaie filio ex quadã iuuencula: quã in vxorẽ acceperat nascituro. de quo scripturam infra testificari dicit per verba illa. ⁊ accessi ad ꝓphetissam ⁊ cõcepit: ⁊ peperit filium. Aptat eniz ip̃e ꝓphetiã quasi sic sonaret. Ecce puella vxor mea cõcipiet p̃nti anno qui ẽ q̃rtus regni acaz et pariet filium: et spũssanctus qui supueniet in ea: vocabit nomen eius hemanuelem: vt denotet quoniam fortis noster nobiscum erit. Hoc quoq; signum a ꝓpheta datum esse dicit. Erat enim puella que in vita sua nũquã ꝓphetauit: et hac de causa: spũssanctus supueniet ĩ ea Quãobrem infra: et accessi ad ꝓphetissam: propheta inqt. Nusq̃ enim ꝓphete vxorem: nisi ꝓphetauerit: ꝓphetissaz nuncupari inuenimus. Per clausulã vero illã: butirum et mel comedet prophetam innuere voluisse ait. puerum hũc eo tp̃e quo terra sua erit omni bono plena nascendum esse quod quidẽ bonum erit quando reprobare malũ et eligere bonum sciet. vnde autẽ bonum hoc euenerit: terra duoruz regum obsessione deserta existente: causam assignans subdit: quia antequã sciat puer reprobare malum: et eligere bonum terrã acaz: ⁊ terra face a suis habitatoribus derelinq̃tur: eritq; a facie duorum suorum regum rasi. s. ⁊ face desolata. eodem enim anno assiriorum rex ab acaz vocatus: vt libero regum habet̃: cõtra rasim damascum ascendit: quem interfecit: populumq; suum cyrũ captiũ duxit: quo etiaz anno oseas filius ela cõtra phaceã romelie filium coniurauit: ⁊ insidias tetendit: ipsumq; percussit: interfecitq; anno regni iothã. xx. qui regni acaz quartus erat. pro cuius expositionis confirmatiõe verba subsequẽtis capituli. videlicet. et accessi ad prophetissã ⁊ cõcepit: et peperit filium. ⁊ reliqua

Rabi salomon.

Rabi salomon sic exponit. concepit ⁊ peperit filiū illum. scz quem ꝓphetissa emanuelem vocauerat: vt deus in ezechie auxilium eēt. Pater autē esaias accelera spolia detrahe. festina predare nomen eius nuncupauit; quod fecit: vt punitionem que sup rasi ⁊ romelie filio; regnum domus dauid euellere cupientibus: de ꝓximo ventura erat: denotaret q̄rum vna scz rasis: vt dictum est ꝑ manus assiriorum regis eodem anno venit. alteram vero sic fuisse ait. Nā postq̄ ab osea phacee interfectus fuit; contra oseam ipsum salmanasar assyriorum rex ascendit. cui⁹ seruus ac tributarius osee effectus ē: spoliaq̄ q̄ plurima a samaria secum traxit: q̄re scripturaz subdidisse ait. quia antequā sciat puer vocare patrē suum: ⁊ matrē suam auferet fortitudo damasci: ⁊ spolia sammarie coram rege assirioꝝ que omnia anno regni acaz quarto fuisse asserit.

Cōfutatō ipoꝝ

¶Quantum autem: preterq̄ terminorum accomodatione: verba huius rabi veritati consona sint. sibiq̄ inuicem correspondeant; recte consideranti facillime patere potest nam id quod de Esaie vxore filioq̄ ex ea nascituro dicit: quemadmodū rabi dauid ait: consonum rationi non est. si enim de ꝓphete vxore scriptura locuta eēt. ¶Ecce prophetissa sicut et infra capitulo. viij. ⁊ accessi ad prophetissā: nō autem halma dixisset. cunq̄ etiam eodez capitulo de hemanuele iterum mentio fit: cum dicitur. et erit extentio alarum eius plenitudo latitudinis terre tue hemanuel: de filio prophete intelligi minime potest. Non enim terra iude ab esaie filio dominabatur. Quodq̄ signum acaz ꝑ prophetaz datum: aduentus spiritussancti in esaie vxorem fuerit: prout ipse asserit: a veritate nempe longinquum est. Nam dicente prophera ad acaz: pete tibi signum in profundum inferni. siue in excelsum supra: daudo postmodum ipse illi sig

wm non dubitatur q̄ simile huic minimum non dediſſet. Deniq; cum ſeder olam auctoritate probare nititur: regni acaz anno quarto omnia predicta conſumata fuiſſe: inuanū laborat. Non enim poteſt id per hiſtorias ſacre ſcripture p̄bare. cum ex eo nulla in eis mentio fiat. et quāuis de raſys per aſſyriorum regem deſtructione: que vt hiſtorie narrant immediate poſt ſecuta eſt dictum ſuum locum haberet. nullum tamen de phacee fundamentum habet veritatis. Naz phacea ab oſea interfecto: ipſius oſee regnum rationabiliter incobare debuit. Quarto autem reguz. decimoſeptimo inuenitur ipſuz duodecimo regni acaz regnare cepiſſe. vnde id quarto anno acaz: prout ipſe affirmat eſſe non potuit ꝛ quum ex ſammarie ſpolijs hoc confirmare vult: aſſerens illam quarto regni acaz expoliatam eſſe: abſq; dubio nihil dicit. Dictum enim suuz ab hiſtorijs non parum diſcrepat que ſummariā nono regni oſee expoliatam fuiſſe narrant. qui quidem annus. vt Reguz quarto habetur capitulo decimo octauo. quartus ezechie regni fuit. illo autem interim oſeas tributarius ſalmandaſar tantummodo fuit. ¶ Recitat inſuper rabi Salomon aliquorum opinionem dicentiuz prophetiam pro ezachia filio acaz dictam fuiſſe. quam quidem reprobat: aſſerens ezechiam antequam regnare cepiſſet fuiſſe etatis annorum nouem: quod ex regum quarto hoc modo colligit. Nam acaz annis regnauit ſedecim. Ezechias vero cum regnare cepit etatis annorum viginti quinq; erat. Hec autem ratio. et ſi horum opinio vera non ſit: ad ipſam confutandum ſufficiens non eſt. Sequitur enim ex ea hoc impoſſibile q̄ acaz etatis annorum vndecim ezechiam genera ſſet. Nā vt regū q̄rto habet etatis annoꝝ viginti acaz regnare cepit. anniſq; ſedecim in regno p̄māſit ex quibus ſuā vitā trigeſimū ſextum annū non pertranſiſſe

Aliquoꝝ expoſitio.

colligit. ⁊ ezechia: vt ibidem habet annorum vigintiqnqꝫ regnare cepit. vnde vt scripture verificentur ezechiam post mortem patris antequā regnare cepisset: aliquibus stetisse annis dicere cōuenientius est. Et pro opinionis illorum cōfutatione sufficere dico ezechiam tpe quo prophetia dicta fuit natum eē illorumqꝫ regum destructiōis tempore etate pfecta existere: qua reprobare malū ⁊ eligere bonum: absqꝫ dubio sciebat. qd ex eo quia vigesimoquinto anno regnare cepit: satis patet. quapropter ꝓphetia de ipso loqui minime potest. ¶ Habetis insuper super hac prophetia rabi dauid expositionē qui verum eius sensum sepelire cupiēs dicit dictionē illā halmā virginem: sicut xp̄iani volunt minime significare. sed puellam seu virgo seu corrupta sit pro quo salomonis verba prouerbiorum. xxx. exēplo ducit. dicentia dereh geuer behalma. que viam viri in adolescentia latina traductione sonant. vbi halma pro corrupta intelligi dicit. puer quoqꝫ paucoꝝ annoꝝ helem nuncupatur. habemus eni ben mi ze habelē. latine cuius filius sit iste adolescens. Samuelis. xvij. cū ergo puella paucoꝝ annoruꝫ hec esset. ideo ipsam halma nomine propheta vocauit. quam qdem adolescētulā vxorē fuisse acaꝫ rabi dauid affirmat. nō autē esaye ꝑ rationes supra cōtra rabi salomonem allegatas vnde hanc sequēs opinionē: dictionē illā: hara: latine concipit: pro presenti tpe accipit: ac si diceret: ecce puella hec nunc pregnans pariet filium: ⁊ vocabit nomen eius ipsamet hemanuelem. erat enim ipsorum mos vt matres nomina filijs imponerent. dicitqꝫ: ⁊ vocabit imperatiue. nam propheta imperabat ei. vt nomen eius sic vocaret: quoniam a die natalis eius pax dñi vobiscū erit. signum autē acaꝫ datum hoc erit: quia butirū: et mel comedet: quasi dicat ꝙ immediate natus sua scientia butirum ⁊ mel comedet: omneqꝫ dulce in eius os approximatū libenti animo aperto ore ac-

Rabi dauid

cipiet. si vero cibus malus erit: ipsum abhorrebit: oscz suuz
claudet et repellet eum quo mō dictionem illam ledabato:
latine sciens ꝛ superiori particule: ꝛ subsequēti seruire dicit
butirū. n. ꝛ mel comedet: quia sciet: reprobabitqz malum: et
eliget bonum: similiter quia sciet. ¶ Hunc autem puerum
ezechiam fore inquit: dicere minime possumus. cuz ipse pa
tre regnare incoante: etatis annorum nouem esset: prophe
tiaqz illo regnante prolata fuerit. nec puella mater fuit eze-
chie: cum ipsa tempore quo prophetia dicta fuit: puella nō
esset. Sed adulta. Christianis autem qui pro maria: et ihe
su ꝓphetiā dictā fuisse volūt. cū ipsi9 ꝓphetie ꝓposito seu
materia respondendum est. timebat enim acaz hierusalē ab
illis duobus regibus contra ipsum venientibus captionez.
prophetaqz id non euenire sibi pronunciauit. ō quo: vt ver
bis suis fidem prestaret: ei signum dedit. Si igitur rem quā
ipi dicunt: illud signum denotaret. cum post se quadrigen
tis annis: ꝛ vltra appariturum eēt. quid ad proposituz me-
roris acaz valuisset. quo modoqz ex eo confortari poterat.
Particulam tamen illam: quia antequam sciat puer repro
bare malum: et eligere bonum: patris auctoritate ¶ Sic ex
ponit. scilicet ꝙ antequā datum signuz appareat: reges isti
a te recedent: derelinquetur enim terra israhel a facie ipso
rum. quia ab ea recessuri erunt: ꝛ ne ipsorum reuersionē ci
uitatisqz captionem post illud timeret: propheta illi signum
dedit. vt in instanti: quo signum in puero verificatum vide
ret: tutus esset: ac certus ꝙ quemadmodum signum hoc:
de ipsorum: ante pueri natiuitatem recessu verificatum vi-
dit: sic etiam ꝙ nunquā ipsi hierusalem caperēt: verificaret
dixit autem notanter a facie duorum suorum regum: cum
illi hierusalem reges non essent: Sed damasci: et sammarie
quoniā ipsius reges se esse proposuerunt. qua quidem ex-

Pater rabi da
uid.

Approbatio patris

Confutatio rabi dauid.

positione pater rabi dauid catholice locutus est. ¶ Ipse autem expositione sua praue ⁊ dolose ꝓcedit. Nam cõtra primã eius partem cuncta loca: quibus in sacra scriptura: hic terminus halma reperitur: insurgunt. quem nunquam: nisi: virginibus impositum fuisse inuenimus. dicitur eni Genesi. xxiiij. pro ribecha: Seruo abrahe apud fontez orante: vehaieda habalma haiozet liscou. Latine. et erit puella: q̃ egredietur ad auriendã aquam. quam quidem virginez eẽ ꝑ ipsammet scripturam habemus: de ea paulo ante dicẽtẽ puella decora nimis virgoq̃ pulcherrima: et incognita viro: ⁊ ꝑ cõpotum a doctoribus vestris factum: ipsam etatis annorũ quattuor: tunc fuisse scitis. Exodi quoq̃ secundo super moysi sorore: dictum inuenitur: vatheleth habalma vatticra et em haialed. Latine. ⁊ perrexit puella: ⁊ vocauit matrem pueri. quã etiã virginem paucorũ annorum eẽ vos nõ latere scio. Non enim a matre sua sic sola loco illo aliter derelicta fuisset. inuenimus insuper terminũ hũc: quẽ admodũ ipe rabi dauid exemplo ducit: adolescẽtulo virgini imponi: regum primo capitulo. xvij. ben mi ze habelem. Latine. Filius cuius est iste adolescens: saulo de dauid abner interrogantem: qui talis erat etatis: vt pater inuncti onis hora samueli visis alijs fratribus: an alios haberet filios interrogãti: adhuc reliquus est paruulus: de eo respõderet. Ad ꝓuerbiorum aũt exemplum ꝑ ipsũ allegatũ: cuius verba salomonis ibi aliud cꝫ littera ostẽdit significare intẽdant. ne tamẽ a sensu littere: vt pollicitus sum recedere videar dico: put vos non latet: dictionẽ illã duplicẽ significatũ loco illo habere posse. Nam ⁊ ꝑ mundo ⁊ pro adolescẽtula indifferenter stat. Cum ergo salomon pro aliquo secreto intento: vnicuiq̃ illoꝝ truũ suũ naturalẽ locũ: ibi assignare videat aquile. s. celũ: colubri vero petram: ⁊ naui mediũ

maris. sic et homini tãq̃ suũ naturalẽ locũ assignauit mundũ qđ de terra intelligitur. Quãobrem beat⁹ hieronimus in adolescentia transtulit. sed dato ꝙ ꝓ puella seu adolescẽtula id dixerit. cui dubiũ ꝙ magis de virgine q̃ de corrupta intelligi debeat: cũ semꝑ vt visum ẽ talis terminus in sacra scriptura: tantuꝫ virginibus attribuat̃. Ex modo quoqꝫ sacre scripture loquendi suꝑ ribecha halmain virginẽ proprie significare colligit̃. Ter enim de ip̃a loco illo mẽtioneꝫ fieri videmus. Nam seruo abrahe iuxta puteũ orante inqt Igitur puella cui dixero: inclina hidriã tuam: vt bibam. vbi nahara noĩe ipsam appellauit. ea deinde ad puteũ veniẽte. et nahara. i. puella ⁊ betula. i. virgo a sacra scriptura nuncupatur: dicente: vehanahara touat marre meod betula ve isc lo iedaha. Latine. puella decora nimis virgo ⁊ incognita viro. Deniqꝫ seruo ipso parẽtibus ribeche historiã recitante: ipsam halmam nomine vocauit: cum dixit. vehaia hahalma haiozet liscou. Latine: et erit virgo que egredieť ad auriendam aquam. Cum igitur hoc nomine halme ipsã vltimo appellet ꝙ in eo: et nahara: et betula includantur: necessario sequi videtur: precipue cum nomina hec quodã modo synonima apud hebraicã linguaꝫ dici possint. Sicut enim nomen betule illico violata amittit. sic ⁊ duo alia nahara scꝫ et halma: nomina amittere videť. ⁊ cõfirmať ratio hec: qꝛ nõ videť ꝙ nomẽ hoc betula: magis ꝓprie q̃ duo alia nomina: nahara. s. et halma: virginẽ significet. Postq̃ enĩ noĩe betule sacra scriptura ribechã vocauit: ⁊ incognita viro ĩmediate seqť. si ergo betula v̓ginẽ significaret ꝓp̃e clausula illa: et incognita viro: suꝑflua fuisset: et sacrã scripturã nugatõꝫ facere videreť qđ ẽ absurdũ dicere: et hinc est ꝙ aliq rabi vr̃i dicũt signũ ĩ ꝓphetia datũ halme ꝯceptõꝫ: qđ qdem nature repugnat fuisse. Hãc insuper halmam ab

alijs priuilegiatam esse scriptura innuit. ip̄am enim in antiqs vestris codicibus: aliter alijs: tahamin signatam reperi. duo enim et prima. s. littera vnum et vltima aliud tahamin habet. ex quibus sic clauditur: vt ipsaz semper clausaz ⁊ virginem esse demonstrarent. alterum quoqz istorum tahamin reuiah nuncupatum contra regulam hic positum inuenitur Scitis enim taham id ex sui proprietate puncti virtutem habere: ita ꝙ ea dictione qua ponitur legentē firmari cogit cum autem de virtute sermonis sic esse non deberet ꝙ apud halmam punctus poneretur: non dubitatur quoniā vt firmam semperqz immaculatam virginem per ipsam ostenderet. illud sacra scriptura fecerit. Quamobrem a septuagīta doctissimis interpretibus merito virgo translatum fuit. ¶ Ad secundam vero partem cum rabi dauid ait. Puellam hanc vxorez fuisse acaz. dico ꝙ pro hoc. ecce vxor tua seu ecce regina: ⁊ non ecce hahalma ꝓpheta dixisset. Pro verificatione insuper sui dicti super ea dictione cōcipit: quā pro presenti accipit tempore: ecce halma ista pregnans: ꝓpheta dicere debuisset. de filio q̄qz illo tunc nascituro post suam natiuitatem mentionē fecisset. ꝙ si infra capitulo. viij prout ipse ait: de eo memoriam fieri dicetis: ex ea parte: et erit extensio alarum eius: implens latitudinez terre tue he manuel: ⁊ ex illa paulopost clausula dicente: quia nobiscuz deus: hebraice chi hemanuel. dico ꝙ quāuis de eodez he manuele: de quo hic loquitur: ibi scriptura intelligat: cuius causa domus dauid euellenda: nec hierusalem destruenda erat: non tamen de filio illo tunc nato. sicut ipse ait. verificari potest: non enim hierusalem: ⁊ ezechiam de manu assyriorum regis per aliud quā propter dei zelum: et propter dauid ab esaya tutos fieri videmus. scriptura ibi dicente. protegam vrbem hanc: ⁊ saluabo eam propter me: ⁊ propter

dauid seruum meum. ex quo sequitur q̄ non propter filiuꝫ illum tunc natum: id esse debebat. Cunqꝫ etiam dicit q̄ a die natalis eius erit pax domini cum eis. dictum istud pro tempore illo verificari minime potest. nunquā enim ab eo tempore vsqꝫ ad iude captiuationem: que vt quarto reguꝫ colligitur. parum post secuta est absqꝫ tribulatione permanserunt. Demum peruersioni prophetie a vero sensu rabi dauid sic vacauit: vt signum per prophetam in ipsa datum quia butirum: ⁊ mel comedet; fore dicere deduceretur: q̄ signum considerato prophete loquendi modo dicentis. pete tibi signum a domino deo tuo in profundum inferni: siue in excelsum supra: ablqꝫ dubio nullum esset. Non enim verisimile videtur: pro tali minimo signo: propheram tanta dixisse; sue autem contra christianos rationi: per veram infra dicendam expositionem: vt recte intelligenti patebit: sufficienter respondetur. ipsum quoqꝫ in residuo prophetie cū christo ihesu ⁊ veritate; quāuis non voluntarie loqui manifestabitur. Est et insuper vestrorum quorundam opinio: quemadmodum rabi salomon testatur proprium signum in prophetia datum esse halme conceptionem quam quidem ipse approbat dicens hac cum opinione veritatem existere

¶ Ego quidem vt ad veram prophetie expositionem pergam: quedam vobis preponere habeo. quibus vna cum processus prophetie consideratione; bona que promisi: dei auxilio eroluam. Certum est enim q̄ signum datam acaz: promissioni sibi facte de illorum duorum reguꝫ a se recessu rationabiliter correspondere debuisset. hoc est q̄ apparente signo; reges ab eo recedere deberent: quo fundamento nititur rabi dauid contra christianos venire. Id autez nec ipse: nec alij vestri recte aptare possunt. cum: quemadmoduꝫ ex verbis patris rabi dauid habetur; signum tunc apparitu

Catholica expositio.

rum nō esset:immo p illorū duorum regū recessū: debebat acaz de mysterio in ꝓphetia contento certitudinez habere. Sicut.n. dictū illud de recessu regum verificatū videbat. Sic ꝙ mysterium in ꝓphetia contentum:omnino verificaret.certus esset:et si mysterium illud:regum recessus:causa esse debebat. Terminum quoqz hunc halmā mulieri corrupte:sicut visum est:nunqz in sacra scriptura imponi cōcedi debet. Et per rationes supra dictas halmā virginē proprie significare:necnon et istam halmā predicto priuilegio ab alijs priuilegiatam eē. Et ꝙ miraculosum signum p prophetiam datuz. sit magnum mysterium cōceptionis halme: ꝓut vestri dicūt:ꝛ de spiritusancto:pro q̄ vocabit nomē ei⁹ emanuelem.i.nobiscum deus.sicut rabi salomō ait.ipsa beata cognoscente in se diuinitatem humanitati coniunctā cōtinere. demū cum historia hec de horum duorum regū cōtra acaz aduentu regū quarto capitulo.xvij.prius recitata sit.vbi nulla de tali mysterio memoria habetur:reiteratōnē hanc hac cū addictione:hic nō nisi huius mysterij causa ab esaia fieri credendū est. Quibus stantibus dico: quemadmodum ex prophetie verbis apparet:illorum duoꝝ regus intentionē fuisse domū dauid ꝓsus euellere: prophetā dicente eo ꝙ cōsiliū inierit cōtra te siria in malū:ꝛ effraim:et filius rumelie dicētes.ascendamus ad iudā:et suscitem⁹ eū et euellemus eum ad nos:et ponamus regem in medio ei⁹ filium tabal.quod cum dei voluntas non esset; eo quia de semine illo christus ihesus oriturus erat. licet acaz sua incredulitate ad deum recursum habere noluisset.voluit deus ipse ꝙ ab illis regibus nō destrueretur ipsum certificare quare inquit:noli timere:ꝛ cor tuum non formidet:a duabus caudis thitionū ꝛ reliqua. Nam contra te mea ex voluntate vim non habebunt.ꝛ vos quidē non ignorare scio

dictiones illas:ben tabal. ꝑut etiam rabi salomon ait scd̄m earum propriam ethimologiam:filiū nō bonum significare. hebraice enim ben.latine filius. tab vero bonus .al equidē non.vnde ben tab al hebraice.idem latine significant q̄ filium non bonum.quia ergo deus gloriosus filium suuz ihesuz qui est omne bonum eternum regem in hierusalem ponere intendebat.de quo ad eundem propositum infra capitulo.viij. ꝓpheta iterum mentionem faciens ingt.paruulus enim natus est nobis:⁊ filius datus est nobis:⁊ factus est principatus sup humerum eius:⁊ vocabitur nomen eiꝰ admirabilis consillarius:deus fortis:pater eternus:princeps pacis. Ideo quem ipsi elegerant: non bonum nominauit. vbi imediate ꝓpheta subdit.lemarbe hāmisra vlscalom en chez. Latine. multitudinis imperij:⁊ pacis nō est finis: et lr̄am dictioni primē.lemarbe.que mem rotunda apud vos nuncupatur:contra regulam grammaticalē vestram ibi ponitur.quod quidem mysterium eternitati imperij vestri recte attribuunt.per verba prophete immediate sequētia: vt confirmet illud :⁊ corroboret in iudicio ⁊ iusticia a modo vsq̄z in sempiternū.q̄uis ipsi ꝓphetaz de ezechia loquí dicāt.q̄z falsitas ex eo patet:qz hec ꝓpetuitas in ezechie imperio visa nō est. Bene autē in xp̄o iesu. vt scripture oēs testant̄:⁊ experientia docet:verificatū videmus.quod quidē vt propheta ingt;zelus dñi exercituum fecit:vt mundū saluaret.ne autē suā liberationē alteri q̄z deo acaz attribueret monuit ipsum ꝑ prophetā.vt supet hoc signuz aliqꝺ ab eo peteret;dicentem.pete tibi signum a dño deo tuo vbi consequēter ait.in ꝓfundum inferni: siue in excelsum supra:vt per ipsum signi sibi dandi magnitudinē animaduerteret: cognosceretq̄z signum illud tunc appariturū nō esse. Ad que verba iniquus acaz illorum duoz regum timore tanquam

bonus:non petam:⁊ non tentabo dominũ.respõdit. Pro pheta autem qui:vt rabi dauid ait:cor suus non ignorabat cepit dicere:audite ergo domus dauid.nunquid parum vo bis molestos esse hominibus:quia molesti estis et deo meo quasi dicat:eadem cum deo:que cum hominibus facitis: ostenditis enim vos bonos nolentes signum petere:putã tes ipsum animum vestrum ignorare:quia ne ei gloriaꝫ de tis id facitis:propter hoc dabit dominus ipse vobis signuꝫ vobis inuitis. Notanter autemꝫ dixit:domus dauid:vt acaꝫ nequitiam denotaret.ita ꝙ proprio nomine vocari nõ me reretur:ac etiam vt signi gloria non sibi:sed dauid attribui manifestaret.quod quidem signum illorum reguꝫ recessus quemadmodum per primum suppositum patet: causa erat et si tunc appariturum merito non esset. Certum est enim ꝙ cum acaꝫ signum petere noluerit: aliquod paruuꝫ signũ tunc appariturum sibi dare:prophetam non decebat.Sed tale quod celi altitudinem infernique profunditatem excede ret. Sicut per superiora de mente patris rabi dauid suffici enter elicitur.⁊ ex hijs rabi dauid contra christianos obie ctioni perfecte respondetur. Mysterij autem ac signi mag nitudinem explicans.propheta inquit. Ecce halma . id est virgo:et non corrupta:vt per secundum patet suppositum Concipit.id est concipiet in futurum:quemadmodum ra bi salomon ait.Similiter ⁊ parit pro pariet filium: quem ip sa virgo per spiritusſancti aduentum vocabit emanuelem. immediate enim cognoscet deum in vtero habere.que om nia magni signi:et miraculosi fundamentuꝫ sunt.vt per ter tium patet suppositum. Butirum ⁊ mel comedet:quia sci et reprobare malũ ⁊ eligere bonum.hoc ad suam vltimam perfectionem magis diuinam quã humanã denotandã:p pheta dixit. Priuaꝫ a sua natiuitate gratia ⁊ virtute repletus

erit. ¶Quia aliquã sciat puer reprobare malũ ⁊ eligere bonum: derelinquetur terea a facie duox suorum regum. hoc totum, sicut rabi dauid de mente patris exponit: intelligendum ẽ: videlicet q̃ ante signi aduentum: reges isti: qui regnum hierusalem suuz esse putabant: recedẽt abs te. ex quo signum tũc appariturum nõ esse apte videtur. Hystoriã igitur banc hic ab esaia recitatam esse. ex hijs sequitur, vt mysterium hoc magnum messie quemadmodũ ⁊ quartum denotat suppositũ: reuelaretur: quod p̃ subsequẽtia verba dicentia. Adducet dñs super te ⁊ super populum tuum: ⁊ super domũ patris tui: dies qui non fuerunt a diebus seperationis efraim a iuda non parum confirmatur. Ex hijs enim mirabilia que in prophetie consumatione apparitura erãt: que tpe acaz visa minime fuere: denotantur. ¶Prophetiã autẽ in ihesu christo nazareno: qui de domo dauid ortus fuit verificatã fuisse: per euangelia nobis apte manifestatur ¶Testatur enim lucas capi. primo dicens. Missus est angelus gabriel a deo in ciuitatẽ galilee: cui nomen nazareth ad virginem desponsatam viro: cui nomen erat ioseph de domo dauid ⁊ nomen virginis maria. et ingressus angelus ad eã dixit. Aue maria gratia plena dñs tecum: benedicta tu in mulieribus: que cũ audisset turbata est in sermone ei⁹ ⁊ cogitabat qualis esset ista salutatio. ⁊ ait angelus ei. ne timeas maria: inuenisti enim gratiam apud deum. Ecce concipies in vtero: ⁊ paries filium: ⁊ vocabis nomen eius ihesum: et hic erit magnus ⁊ filius altissimi vocabit̃: ⁊ dabit illi dominus deus sedẽ patris eius. ¶Et matheus virginis conceptionẽ iesu christiq̃ natiuitatẽ capi. p̃mo recitãs ingt Cum eẽt desponsata mater ihesu maria ioseph anteq̃ conuenirent: inuenta est in vtero habẽs de spũsancto. Joseph autẽ vir suus cum eẽt iustus: ⁊ nollet eam traducere. voluit occulte eam dimittere. hec autẽ eo cogitante. ecce ange-

Concordia cuz euangelio. Lucas.

Matheus.

lus domini apparuit in somnis ioseph dicẽs:ioseph fili da uid noli timere accipere mariã coniugem tuam.qđ enim in ea natum est;de spiritusancto est.pariet autem filium.ꝛ vocabis nomẽ eiꝰ ihesũ.ipse eni saluũ faciet populũ suũ a peccatis eoꝝ.hoc autem totũ factũ ẽ. vt ipleret qđ dictũ est a deo per prophetam dicentem. Ecce virgo in vtero habebit;et pariet filium;ꝛ vocabitur nomen eius hemanuel. ꝙ si dicetis ipsum ihesum et nõ hemanuelem vocatum esse. dico hoc nomen ihesu angeli precepto sibi ipositum fuisse: vt cause finalis aduentus eius ꝙ ipsum notificaretur. quia scilicet ꝙ mũdi salute:ihesua.n.hebraice:latine salus:a matre autem sua maria:ꝙ spiritussancti aduentum suo nomine essentiali vocatus fuit hemanuel : quẽadmodum per prophetam predictum fuit.Quãobrem ipsa beata gratias ẽgit altissimo:ꝛ ingt:magnificat anima mea dominum:ꝛ exultauit spiritus meus in deo salutari meo. ꝛ reliqua . hȳs verbis concludendo:suscepit israhel puerum suum memorari misericordie sue . Postquã igitur in christo ihesu nazareno:mariaqꝫ eius matre ꝓphetiam verificatam videtis. cur in perfidia vestrorum patrum adhuc permanetis:nolentes veritati assentiri.quippe aliunde procedere minime potest: nisi a duritate cordis vestri:quã deus sua clemẽtia a vobis remouere dignet;iplẽs ꝓphetiaꝫ ezechielis.xi.dicẽtẽ;ꝛ auferã cor lapideũ đ carne eoꝝ.ꝛ dabo eis cor carneum.

Prophetia quarta.

Item Esaias capitu.xi.inquit. Ueiaza hoter migezaph iscai ventzer misce rascau ifre: i venaha halau ruab adonai ruab hochma vbina ruab heza ugbura ruab dabad veirad adonai. veharibo veirad adonai lo lemarre henau iscpot velo lemescmau ozenau iohihac . vescafat bezedech dalliz vebohihac bemiscor labanve arez vehica crez besce

Hebrea littera.

uet piu vbruhac sefadau iamit rascah. vehaia zedech ezor modnau vehaemuna ezor halazau. vegar zeeu him cheues venamer him gedi irbaz vehegel vcfir vmbri iachdau venahar caton moheg bam. vfara vadou tirhena iahdau irbezu ialdehem vearie cabacar iohal teuen. vescihascah ionec hal hur paten vehal meorat zifhoni gamul iado hada lo iarehu velo iaschidu behol har codsci chi malea haarez deha ⁊ adonai camaiz laiā mehassym. vehaia baion hahu scoresc iscai ascer homed lenes hāmim elau goim idroscu vehaia menuhado cauod Uehaia baiom hahu iosiph adonai scenit iado licnot ⁊ scear hāmo ascer iscaer meascurvmi mizraim vmipadros vmicuse vmehelam vmiscinhar vmehamat vmeije haiaz. venasa nes lagoim veasaph nidhe isrl vmfuzot iehuda iecabez mearbah canfot haarez. vesara chi nat effraī vezorere iehuda iccaretu effraī lo iazor ⁊ iehuda veiehehuda io lasor ⁊ effraī. ¶ Latie. ⁊ egredieť virga de stirpe iesse ⁊ flos ď radicib⁹ ei⁹ crescet ⁊ reqescet sup eū spūs dñi: spūs sapie: ⁊ ītellect⁹. spūs ꝯsilij ⁊ fortitudīs: spūs sapie ⁊ tīorris dñi ⁊ odorat⁹ ei⁹ ī timorē dñi: ñ scďz visionē oculorū suoꝝ iudicabit: neqꝫ scďm auditū auriū suaꝝ arguet: ⁊ iudicabit ī iustitia paupes: ⁊ arguet ī eqtate ꝓ māsuetis terre: ⁊ percutiet terram sceptro oris sui: ⁊ spiritu labioꝝ suorū interficiet impium: ⁊ erit iusticia cingulū lumborū eius: ⁊ fides cintoriū renū ei⁹: ⁊ habitabit lupus cū aguo: ⁊ pardus cū edo accūbabit. et vitulus ⁊ catul⁹: ⁊ bos simul morabūť: ⁊ puer paruul⁹ mīabit eos: ⁊ vacca ⁊ vrsus pascenť sil' accūbabūt filij eoꝝ: ⁊ leo q̄si bos ꝯmedet paleā: ⁊ ďlectabiť īfās ab vbere sup foramīa aspidis: ⁊ ī cauerna reguli q ablactat⁹ fuerit: manuz suā mittet. ñ nocebūt: ⁊ nō occidēt ī vniuerso mōte sancto meo: qꝛ repleta est terra scientia dñi sicut aque mari coperiētes. ⁊ erit in die illa radix iesse: qui stat in signū ppl'oꝝ ip̄m gētes q̄rēt: ⁊ erit sepulcꝝ ei⁹ gl'iosū

Latina littera.

Et erit in die illa qua adijciet dñs secundo manũ suam ad possidendũ residuum populi sui: quod relinquet̃ ab assirijs ⁊ ab egypto ⁊ a phedros ⁊ ab ethiopia: ⁊ ab elam: ⁊ a sennahar: ⁊ ab emat: ⁊ ab insulis maris: ⁊ leuabit signum ĩ nationes: et congregabit ꝓfugos israhel: ⁊ dispersos iuda colliget a quattuor plagis terre: ⁊ auferet̃ zelus efraim: et hostes iuda peribũt: efraim non emulabit̃: iudam ⁊ iudas non pugnabit contra efraim. ¶ Hec prophetia a doctorib⁹ vestris pro eo quod de collectione vestra: decẽq; tribubus in ipsa mẽtio fit. pro messia per vos expectato exponitur. vos aũt si eorum dicta ꝑfecte considerabitis: iudicabitis ex illis proprium prophetie intellectum: ⁊ si non ex propria volũtate: necessario concludi. ¶ Exponitur enim primo a rabi salomone qui cũ superiori proposito sanchedrib contra hierusalem ezechie tꝑe cõtigua sit. dicit ipsam sic intelligi debere: ꝙ si quis diceret: esto ꝙ ob ezechie merita iuda d̃ regis assyrioꝝ manu saluus effectus sit: quid de decem tribubus quas in bailach: ⁊ abor: ⁊ iuxta fluuium gozan transtulit: quarum memoria fortassis amplius non erit. respondetur quippe per hanc prophetiam memoriã eorũ haberi. veniet enim messyas ⁊ ip̃as cũ alijs redimet. hũc autem messyam dicit non scd̃m visionẽ oculorum suoꝝ. sed diuina scientia in eo existente bonos a malis discernere iudicareq; debere qui qdem etiam peccatores terre sceptro oris sui ꝑcutiet. sed iusti sicut cingulũ lumbis circũdabũt ipsum: sibiq; adherentes erunt. Particulã vero illã: radix yesse qui stat in signum populorum: ip̃m gentes querent. sic exponit ꝙ populi vt ad ip̃m coadunent̃ signũ leuabunt. Cum aũt inqt propheta: et erit in die illa: adijciet dñs secundo manum suam dicit respectu prime egypti liberatõis: in qua miracula multa faciendo deus manum suam imposuit. hanc scd̃am nuncupari. Non. n. in babylonis liberatione deum id fecisse in-

Hebreorum expositio

Rabi salomon.

uenitur. clausulā quoqꝫ illam: et ab insulis maris: romanis quos filios esau appellat: attribuit: et leuabit signū in nationes. s. crucē qua profugos israhel congregabit. et auferet zelus effraim. per hanc particulā dicit: prophetam significare velle inter messiam filiū ioseph: et messiam filium dauid inuidiam regni tunc non esse. ¶ Exponitur adhuc prophetia a rabi dauid. cum re sanchedrib ipsam colligando sic. nolite admirari super miraculo magno hoc tēpore ezechie facto de assirioꝝ exercit⁹ ruina sic momentanee facta. fiet enim diebus messie captiuationum israel collectione. mai⁹ hoc longe magis. qui quidem messias rex huius progeniei erit. dixit autem propheta: ꝺ radice iesse: eo quia ex ipso ꝑmus rex dauid. s. egressus est. Et odoratus eius in timorez domini: dixit vt denotaret messiam odoratu: qui leuis sensus est: bonos a malis discernere debere: quasi diceret leui aspectu sup ꝑticula v̄o illā: et percutiet terrā virga oris ei⁹ dicit ꝙ messias: peccatores terre: terramqꝫ blasphemabit. et suum dictum affirmabitur. illā vero: et erit iustitia cingulum lumborum eius: ꝓ iustitia fideqꝫ quibus messias indutus erit: exponit. super ea quidem parte ⁊ habitabit lupus cum agno: et reliqua. qua rabi salomon nihil ait. ipse quorū dam opinionē redarguens ꝑ hanc ꝓphetiam volentiū animalia: messie tꝑe esse a sui natura mutanda: nec non et aliq̄rum prophetiam exemplariter loqui dicentiū. inquit ipsam de proprijs in ea recitatis animalibus intelligere: que ī terris israhel dūtaxat: nocere non poterunt. propheta dicente non nocebunt: ⁊ non occident in vniuerso mōte sācto meo ⁊ huius ratio erit: quia repleta erit tota terra scientia dñi. ipsis enī dei mandata custodientibus animalia bruta: ⁊ praua eis nec eorum bestijs nocere poterunt. Partē quoqꝫ illam dicentem: in die illa radix iesse. qui stat in signuz populorum ipsum gentes querēt: et etit sepulchrū eius gloriosū

Rabi dauid

sic exponit. ille. n. qui de radice iesse egredietur: ꝑ quo ⁊ flos ꝺ radice eius ascẽdet dixit. qui qdẽ. sicut rabi ionathan ait filius filij iesse. i. filius dauid nuncupabitur qui etiã die cõgregationis captiuitatũ israel in signũ populoꝝ stabit: ipsuꝫ gẽtes querent. sicut enim in hoste vexillũ in signuꝫ geritur: vt illud exercitus omnis sequatur. sic ⁊ gentes oẽs: vt eiꝰ mãdata obseruẽt: messiam querent: sequentꝫq. Quãobrem pacifice sibi cunctis seruientibus regnabit. vult itaqꝫ rabi dauid clausulã illã. ⁊ erit sepulchrũ eius gloriosũ pro pace honore: tranqllitateqꝫ messie tpe vigẽtibus dictã fuisse. Partem autẽ illã: adijciet dñs secundo manũ suã. ⁊ reliqua: ad primã egypti. sicut rabi salomon refert. non tamen eadem similitudine. Sed adijciet dicit secundo totũ israhel: vt in egipto fecit: redimendo: quod quidem babilonis collectiõe minime fuit. in ea enim decem tribus collecte non fuerũt super clausula vero illa: Et leuabit signum in nationes dicit ꝙ quasi deus leuaret in nationibus signum: quo mediãte omnes ipsum videre venirent. sic cuncte gentes de suis terris: vt hierusalem honorifice reuertantur: israhel mittẽt quo tpe: omnium ipoꝝũ congregatione facta: inuidia. regniqꝫ zelus inter iudam ⁊ effraim de toto auferetur. ¶ Cõtra quas expositiones: cum maior earum pars: vt dixi: ad veritatẽ tendat: solito more non procedã. Sed quicqd in eis falsi continetur ꝑ verã dei auxilio detegetur expositionem quam qdem cum rabi dauid agrediens. dico ꝙ cuꝫ sanchedrib mysterio ꝓphetia contigua sit. vbi miraculum grande totius exercitus sui occisionis nocte vna visum fuit. christi mysterium: quod maius illo sine comparatione erat apud illud per prophetã deus prenunciare voluit. quasi diceret nolite super miraculo hoc in exercitu sãchedrib: ob ezechie merita facto admirari. quãuis enim ineffabile videatur. fiet tamen eo maius cum de stirpe et radice ista: virga ⁊ flos

Confutatio ipsorum cum vera expositione.

scilicet christus ihesus: non de humano semine. sed de spiritusancto egredietur. qua de causa termino hoc: egredietur propheta vsus est: necnon ⁊ requiescet super eum spiritus domini immediate subdit. vnde dicti rabi dauid nullitatem ex eo hic discernere possumus: quia dicere malus esse miraculum messiam vos a captione: dispersioneq; colligere totius sanchedrib exercitus nocte vna absq; gladio interfectione fatuum ẽ. illud enim super naturale fuit. istud vero nõ dixit autem notanter: de radice iesse: eo quia genalogie principium fuit: ex eoq; primus iude rex dauid. silicz egressus est. vt et vltimus sue domus rex messyas: etiaz illi attribuetur ⁊ odoratus eius in timorem domini: sicut rabi danid ait: messias iste bonos: a malis solo odoratu: minimoq; aspectu discernet: ⁊ hoc quia non secundum visionem oculorum suorum. hoc est non vt naturalis compositus: et pro eo quod visu hominibus apparebit. sed sua diuinitate omnia iudicabit. Et erit iusticia cingulum lumborum eius: et fides cintoriũ renum eius. Pars hec. sicut rabi ionathan: ⁊ rabi salomon aiunt intelligẽda ẽ: videlicet q̃ iusti ⁊ boni sui erunt: ipsumq; sicut cingulũ circũdabunt. p̃ quã partem gentiũ vocationẽ p̃pheta innuit: que cũ bonis iudeis ipsuz x̃m sequentibus equales erunt: vnanimiterq; illi seruient Quamobrem ⁊ habitabit lup⁹ cũ agno. ⁊ reliq̃. propheta immediate subdit: vt quẽadmodũ aliq vri volunt gẽtiũ q̃s rapaces: magnasq; feras appellauit: ⁊ indeo x̃ q̃ mãsueti et domestici nuncupati sunt: ad x̃pi fidem cõsortiũ denotaret. pro quo ⁊ notanter dixit. et puer paruus mĩabit eos. a die enim natiuitatis eius tale consortium incoandum erat: p̃ ut x̃pi nazareni natiuitate verificatum fuit. ⁊ huius causam assignando propheta inquit: quia repleta erit tota terra sciencia domini. Nam non modo iudei de deo: eiusq; fide

noticiã habebũt. Sed etiã gentiles. Quapropter nõ nocebunt ℞ non occident in vniuerso monte sctõ dñi: hoc est in vniuerso monte cõgregationis xpĩfidelium: qui ỹ iudea gẽte erunt. Ex quib⁹ dicti rabi dauid falsitas facile colligi potest. Nam si animalia: sicut ipe vult propter scientiam dñi: que tẽpore illo in vniuerso mundo erit terris israbel nõ nocebunt: a sui natura ipsa mutanda esse: dicere necessario cogimur. cunqz messie dominiũ: ꝓut ipse fateť: dominiqz scientia in vniuerso orbe esse debeant: nulla est ratio maior propter quã illud in terris israel magis q̃z alĩs mundi locis animalia obseruare debeant. si autẽ nostre expositiõis veritatem cognoscere vultis. subsequentia verba prophetie suo sensu accipite: dicentia in die illa radix ieſſe: qui stat in signum populorum: ipsum gentes querent: ꝑ que verba vocationis gentiũ: mysterium clare habeť. Clausula vero illa: et erit sepulchrum eius gloriosuz. de xpi sepulchro quod per eius resurrectionẽ fidelium qz venerationẽ gloriosum eẽ debebat: indubitate loquitur. Non enim dictum Rabi dauid super ea quidquã valere potest. Nam pro suo proposito ℞ erit sedes eius pacifica: prophetа dixisset. vosqz non latere scio ꝑ terminos illos: sepulchrum proprie denotari. Cum enim cuiuspiam defuncti apud nos memoria fit menubado eauod: super eo dicitis: qnod sit sepulchrum eius glorioſuz Latine significat. Cuz autem ℞ erit in die illa qua adĩciet dominus secũdo manũ suam ad possidendũ residuum populi sui prophetа ingt. vestrã collectionem redemptionẽqz: ꝑ dei gratiã in residuis vestris secundo aduentu fiendam: predicare voluit: in que verba vsqz ad prophetie finem. sicut rabi salomon prophetia principio facit: procedendum ẽ q̃uis enim propter xp̃m qui ab ipso egrediendus erat: per quẽ etiã ab aliqua parte ipsius erat salus expectanda: iuda super miraculo mortis totius sanchedrib exercitus letãd⁹

esset: quid de decē tribub⁹: quas in bailac et abor: et iuxta fluuiū gozan transtulit: de qbus fortassis memoria amplius non erit. huic tacite petitioni propheta: xp̄i mysterio aduentus primi recitato: hijs verbis respondit. Nam in die illa: qua adijciet dominus scd̄o manū suā: hoc est suo secundo aduentu: qui dicitur secundus respectu primi: ad possidendum residuum populi sui: per sui misericordiā: volens ip̄m omnino saluū fieri. s. anime salutis: nō tātū corporis: signuz in nationes leuabit. crucē. s. passionis sue: sicut rabi salomō dicit: cum qua ⁊ profugos israhel. s. decē tribuum cōgregabit: dispersosqz iuda colliget a quattuor plagis terre: vosqz tunc gratiam vobis datā cognoscentes: xp̄i diuinitatem cōfessi eritis: et de tanto beneficio sibi gratias agētes cū propheta paulo post dicetis: cōfitebor tibi dn̄e: quoniā iratus es mihi conuersus est furor tuus: ⁊ consolatus es me: ecce deus saluator meus. ⁊ reliqua vsqz ad subsequentis capituli finē: vbi cum alijs prophetis mysteriū hoc attingentibus sicut secunda ꝑte deo duce videbitis: esaias conueuit. Id autē qd̄ predicti rabi vestri sup̄ clausula hec dicunt ip̄am. s. ad p̄mā egipti referēdo: locū non habere ex se patet. Nam cū corporales vr̄e redemptōes tunc due p̄cesserint: egipti s. ⁊ babylonis: adijciet dn̄s tertio: ⁊ nō secūdo propheta dicere debuisset. Quapropter ab ea clausula: vsqz ad subseq̄ntis capituli finē: modo q̄ dixi: ꝓphete verba necessario intelligēda sūt. supiora vero primi aduent⁹ mysteria: quēadmodū et euāgelia de eis testimoniū ꝑhibēt. īdubitate p̄dicunt: Christū eni de radice fuisse iesse. Mattheus suā narrans genalogiā cap. p̄mo apte on̄dit. sup̄ eo q̄z sp̄ūs dn̄i reqescere a iohāne capi. p̄mo habet̄ dicēte. quia vidi sp̄ūm descendentē quasi colūbā de celo: ⁊ mansit sup̄ eum. ip̄m preterea bonos a malis minimo aspectu discernere q̄zuis plerisqz in locis ab euangelistis certitudinē habeamus. volo tn̄ vnam

Concordia cuz euangelio.

Matheus.

Mattheus

Mathei nono vobis auctoritatē recitare. inquit enim. ⁊ ecce offerebant ei paraliticum iacentem in lecto. videns autē ihesus fidem illoꝝ dixit paralitico: confide fili remittuntur tibi peccata tua: ⁊ ecce quidam de scribis dixerunt inter se hic blasphemat. et cum vidisset ihesus cogitationes eorum dixit: vt quid cogitatis mala in cordibus vestris. Ipsum insuper non secundum visionem oculorum suorum iudicasse euangelia cuncta ostendunt: que testificantur ipsum omnia opera sua deo patri attribuere. inquit enim capitulo primo

Johannes

Johannes. non possum ego a meipso facere quicquam. sicut audio iudico: ⁊ iudicium meum iustum est. quia non q̄ro voluntatem meam. sed voluntatem eius qui misit me: et capitulo decimo: opera que ego facio in nomīe patris mei hec testimonium perhibent de me. Cum particula vero illa: et iudicabit in iustitia pauperes: et arguet in equitate ꝓ

Mattheus

mansuetis terre. Matheus. xij. et quintodecimo conuenit: ⁊ cum illa: et percutiet terram virga oris sui capitulo. xij. idem sic assentitur. iudeis enim a ihesu signum petentibus respondit: generatio mala et adultera signum querit: ⁊ signum non dabitur ei: nisi signum Jone prophete: vbi subsequenter āit. Viri niniuite surgent in iudicio cum generatione ista. et condemnabunt eam: quia penitentiam egerunt in predicatione ione. Quod autez ipso mediante ihesu: alie gentes: cum iudeis christum sequentibus: fide recepta habitauerint: cum notum omnibus sit: pro sui probatione auctoritate non indiget. nec non ipsum gentes deprecari: suumqꝫ sepulchrum gloriosum esse: vos non latere scio: quorum cecitatem doctorum suorum super prophetijs de messia loquentibus prauitatem non considerantes sermone explicare nescio. deum tamen pro vobis orare non desistam: vt ab oculis vestris velamen perfidie. ita ꝙ veritatis viā agnoscere possitis remouere sua pietate dignetur.

Prophetia quinta.

Dem esaias capitlo.xxviij.inquit. Lahē scim hu deuar adonai ansce lazon moscele habā haze ascer biruscialaiz.chi amartē caradnu berit et mauet vehim sceol hasinu hoze sciot scitotef chi iahauor lo ieuoneu chi sānu cazau mahsenu vbascecher nistarnu.laben co amar adonai hinneni issad besion auen euen bohā pinnad icrat musad hamaamin lo iahisc. vesāti miscpat laccau vzdaca lemiscalet veiaha barad mahse cazau veseder maim istofu vehuppar beridehē ⁊ mauet veha zodehē ⁊ scieol lo tacū sciot sciotef chi iahauor veheidē lo lemirmas.mide hobro icah ethē babocher babocher iahauor baiō vuallaila vehaia rac zeuaha hauim scemoha. chi cazar hamazah mehistareah vehāmasseha zara chehidcānes.chi cahar perazim iacum adonai chehemec begiuhon irgaz lahasot mahaseh uzar mahasehu;velahauod hauodado nochria hauodado. vehatta al titlozazu pen iehezecu mosarehē chi cala veneheraza sciamahti meet adonai zeuauot hal col haarez haazinu vescigu coli hacsciu vescimhu imbrati.hacol haiom iaharosc hahoeesc lizroah iefattah visaded admato.halo im sciua paneha vehefiz chezah vecamō izroc vesā hitta sora vshora nismā vecussemet geulato veissero lāmiscpat elohau iorēnu chilo beharuz iudasc chezah veofan hagala hal camon iussau chi bematte iehauet chezah vecamon basciauet.lehē iudac chilo lanezah adosc iedoscennu vehamā galgal heglato vfarasciau lo reduchēnu.gam zot mehim adonai zeuahot iazaa hifli heza higdil tuscia.⁊ reliq̄ vsq̄z ad ca.xxix.finē. ¶ Latīe. Propt̄ h̄ audite v̄bū dñi viri illusores q̄ dominamini sup̄ pp̄m hūc:q̄ ē in hierusalē.qm̄ dixistis:p̄cussim⁹ fed⁹ cū morte: ⁊ cum sepulchro fecimus pacem;flagellum inundās cum pertrāsierit: non veniet super nos: Quia posuimus mendacium.spem

Hebrea littera.

Latina littera.

nostram:⁊ in falso absconsi sum⁹. Propterea hec dicit dominus deus:ecce ego fundabo in syon lapidem:lapidē fortem angularem pretiosum fundamentū fundamentorum q crediderit non festinet.⁊ ponā iudicium in mensura ⁊ iustitiam in pondere:⁊ subuertet grando spem mendacij:⁊ protectionem aque ruent.⁊ delebitur fedus vestrum:cum morte:et pax vestra:cum sepulchro non stabit. Flagellum inundans cum pertransierit:eritis ei in conculcationem: quandocunq; pertransierit tollet vos:quoniā mane diluculo pertransibit die noctuq;:et erit tantūmō cōmotio ⁊ tremor intelligere auditum coangustatum. est enim stratum:vt extendi possit:⁊ cooperimentum abbreuiatuz est. vt dorso ab hereat. Nam sicut in monte diuisionum:surget dominus sicut in valle:que est in gabaon:irascetur :vt faciat opus suum:alienum est opus eius:vt operetur opus suum peregrinum est opus eius. Nunc autez nolite illudere ne forte flagella vestra fortiora efficiantur. destructionez enim vltimā audiui a domino deo exercituum.et reliqua.vsq; ad capitu li.xxix.finem:que in prophetie declaratione explicabuntur

Judeorum exposicio

¶ Super hac prophetia viri iudei cum nisi super ihesu nazareno actari possit: doctores vestri: dempto rabi salomone nihil boni aiunt.continetur enim in ea pars illa . Propterea hec dicit dominus . ecce ego fundabo in syon lapidem:lapidem fortem:angularem precios̄um fundamentum fundamentorum:qui crediderit non festinet.que si recte intelligatur:prophetia tota ex seipsa facile exponitur.⁊ quamuis rabi dauid tanq; ille qui dummodo christi mysteriū fugere credat prophetias a vero sensu peruertere non curat partem hanc ezechie attribuat.

Rabi salomon.

¶ Attamen rabi salomon qui non adeo prave procedit:ipsam super messia sic exponit. dicit enim . Ecce ego sum qui in syon.id est in mente mea fundaui.s.decretū est;messiā re-

gem constitnere. qui lapis fortis: fundamentūq; fundamentorum erit: ita q; qui crediderit prophetiā hanc venturā esse non festinabit: hoc ē aduentū eius ñ desiderabit.

¶ Qua quidem expositione stante ex messia aduentu vltimam vestrā destructionem sequendam esse: per hanc prophetiam predicari: indubitate videm⁹. Quapropter super venturo per vos messia: a quo īfinita bona expectatis: verificari minime potest. Vos autem si rabi dauid prauitatem cognoscere vultis: dicta sua super parte hac meditando cōsiderate. Dicit enim. Ecce ego fundabo in syon lapidez. id ē regē bonū ezechiam scz quem lapidi forti: qui in fundamēti angulo ponitnr assimilauit: per cuius manus ab hoste et inimico liberabit. Propterea quia populū ad bonū reducet ⁊ ipios malosq; pdet: necnō et clausulā illam. Qui crediderit nō festiet. sic aptat. cū. n. maior eoꝝ pars dieb⁹ acaz verbis prophete fidē non pstarēt. Jccirco hijs verbis vsus ē: quasi diceret. siquis ē in vobis: qui hāc ꝓphetiā verificatā videre cupiat: nō festinet: hoc est: nō putet ipsam sic de ꝓximo venturam: ⁊ si eam adimpletā oīno videbit. Cui⁹ expositōis falsitas: ex totius ꝓphetie ꝓcessu manifeste ptz. ex ea enī iudeos naufragia multa: per hūc regē passuros esse: vt paulo ante dixi: colligit ꝓ ezechiā autē: quēadmodū et ipe asserit: iudei ab hoste sanchedrib liberati fuerūt. Quāobrem ꝓphetia de ipso loq; dicere minime possum⁹. Cūq; etiā ex clausula illa: q; crediderit nō festinet: ꝓphetiā ō proximo verificādā nō eē dicit. Si dieb⁹ acaz: vt asserit: dicta fuit cū ezechias post acaz immediate successerit: nōne satis de ꝓximo ꝓphetia cōsumenda erat ¶ Cū aūt in vera que nunc seqnitur expositione vestroꝝ opiniones sup ꝓphetia tota recitare intēdā: ex quibus ipsoꝝ sup hac parte malitia clarius ostendetur. Jdeo in confutatione dicti huius rabi: hic vltra procedere ñ curo. Sed verāz ꝓphetie expositōez

Approbatio rabi salomonis.

Rabi dauid

Confutatio rabi dauid

Catholica expositio.

agrediens:dico ipam xpi ieſu totale myſteriū ſūmarie enar
rare. Nā cū opera iudeoꝝ dicb⁹ acaz exiſtētiū prophcta re
prebēderet:hoc volēs myſteriū p̄dicare:vt ad qō eoꝝ ſuc-
ceſſores:vitā eoꝝ ſequētes:tandē reduci debebāt:eis oſtē
deret inqt. Audite verbum dñi viri illuſores: qui domina-
mini ſup populū hūc:qui ē in hieruſalē:qm̄ dixiſtis:percuſ-
ſimus fedus cuz morte:⁊ cuz ſepulcro fecimus pacē.hoc ē
ꝓpterea q vos principales alioꝝ mali cauſa eſtis:nolētes
dei mandata obſeruare:nec ꝓphetaꝝ ſuoꝝ dictis obedire:
dicentes:percuſſimus fedus cum morte ⁊ cum ſepulchro
fecimus pacem:ita q de nullo curamus. Jccirco hec dicit
dominus deus:ecce ego fundabo in ſyon lapidē.ſ.meſſiam
regem.ſicut rabi Salomon ait:qui qdē eſt lapis fortis an-
gularis ⁊ pretioſus ſup oēs reges:eſtq; omnium fundamē
torum fundamentum: ita q qui de iudeis crediderit hunc
venturum intelligēs mala que eius aduentu ſup maiori eo
ruz ꝓte oritura ſunt:nō feſtinet dicēt. Rogabit enim deum
vt aduentus eius nō feſtinet:que quidē mala enarrādo ꝓ
phcta ſequitur.et ponā iudicium in mēſura: ⁊ iuſticiā in pō
dere et reliqua.vt denotet terminum ſalutis veſtre ſeu dā-
nationis:tunc in pondere poni debere: modo tali q ſpes
mendacij fallet. vnicuiq;.n.meriti gratia retribuet; et cum
vos pro maiori parte ad latus mali declinare ꝓphcta vide
ret:priuſq; ad malorum expreſſionem ⁊ ipſorum deſtructi
onez veniret cauſam que chriſti mors erat aſſignare voluit
ipſo dicente. Et delebitur fedus veſtrum cum morte:⁊ pax
veſtra cum ſepulchro non ſtabit.quaſi diceret:fedus quod
cum patribus veſtris abraham:iſaac ⁊ iacob eorumq; ſemi
ne percuſſi:cum morte ſcilicet chriſti que per vos perpetrā
da erit:delebitur ſolueturq; . vos enim per id irritum illud
facietis.pari quoq; modo:et pax veſtra a me vobis promiſ
ſa.Cum ſepulchro.ſ.ipſius non ſtabit. Ex eo enim infinitas

passuri eritis calamitates vobiscunq; continue in bello ero Cuius exposition is veritas ex eo cõfirmatur. quia vt visũ est. alio modo prophetia aptari non potest: quin inconueni entia plura pluresq; cõtradictiones sequantur. q; si partem hanc superiori correspondere dicatis videlicet: quoniaz di xistis: percussimus fedus cum morte et cum sepulchro feci mus pacẽ. Cũ sic nullũ subiectuz pphetiã habere videret ad qd pars illa dirigeret. s. Ecce ego fundabo in syon lapi dẽ. et reliqua. Vñ frustra per prophetam dictã fuisse vide retur. Iccirco q; pro predicto a me proposito ipam dixerit oino cõcludenduz ẽ. dicoq; ipm hoc mõ loquẽdi vsuz eẽ: vt ostenderet ipsos mysterium hoc quodãmodo suis ver bis vaticinari. quasi diceret. dixistis enim qñ percussimus fedus cum morte: ꝛ reliqua. ꝛ vos recte loctuos eẽ dico. quia hec dicit dominus deus. Ecce ego fundabo in syon lapidem: per quem eloquia vestra verificabũt. cuiusq; cau sa mala cuncta: et flagella: que sup vos venire nõ posse di xistis: passuri eritis. nec non ꝛ infinita alia. Quare immedia te seq; flagellũ inundãs cũ trãsierit eritis ei in cõculcatiõe: ꝛ reliqua. Cuius exposition is veritas: ex ea parte dicente Nam sicut in monte diuisionum surget dominus. Sicut in valle: que est in gabaon irascetur. vt faciat opus suum alie num est opus eius. vt operetur opus suum: peregrinum est opus eius mirum in modum colligitur. Habetur enim ex ea. vt rabi dauid de mente patris testatur opus illud cõtra israbel: peregrinum ac alienum a deo esse: cum non ex sua voluntate ad illud venire debebat. Propterea qa intentio sua erat lapidẽ illum pro bono ipsorum: ꝛ non pro malo fi dare. si autẽ cõtrarius effectus secutus sit: vosipsi in causa fuistis. ꝛ ne tãq; illusores: quo noĩe ipsos nuncupat⁹ fuerat verba hec nulla esse putarẽt: subsequẽter pheta ait. Nũc autẽ nolite illudere: ne forte flagella vra fortiora efficiant.

destructionē.n.vltimā audiui a dño deo exercituū sup vni
uersa terra.quasi diceret.nolite verba mea ꝓ maiori vestra
pena illudere. Nā polliceor vobis vltimā vestrā destructi
onē a deo hac de causa audiuisse. ⁊ non tātū in hierusalem
sed sup vniuersa terra. Nō.n. vobis extra hierusalez existen
tibus flagella vos qescere sinēt: ⁊ naufragia. quo dicto cuz
moyse Deuterono.xxviij. ꝓpheta cōuenit dicēte: in gētib⁹
q̄qz illis ñ qesces neqz erit reqes vestigio pedis tui. ⁊ reliq̄
¶ Hijsqz expletis incipit ꝓpheta eis in parabolis loq. ⁊ vt
id qđ ꝑ parabolā innuit̄ bñ animaduerterent dicere cepit.
Audite ⁊ intelligite vocē meā: attendite ⁊ ītelligite eloquz
meū. deinde ꝑabolā enarrās subseq̄nter inqt. Nunqd tota
die arabit arās: vt serat ꝓscīdet ⁊ sarciet humū suam. nōne
cū adequauerit faciē ei⁹. seret gith ⁊ ciminū sparget: ⁊ po-
net triticū ꝑ ordinē: ⁊ hordeū ꝑ ordinē ⁊ speltā in ꝯfinibus
suis: ⁊ erudiet illū in iudicio: deus suus docebit eū. Nō.n.
ī serris triturabit̄ gith nec rota plaustri sup ciminū circūibit
sed in virga excutiet̄. gith ⁊ ciminū in baculo. panis aūt tri-
turatur: verū nō īꝑpetnū triturās: triturabit illū neqz vexa-
bit eū rota plaustri nec singul' suis cōminuet ip̄m. ⁊ h̄ quo-
qz a dño deo exercituū exiuit. vt mirabile faceret cōsiliuz: ⁊
magnificaret legē. Que qdē parabola a rabi dauid: sibi ꝓ-
priū significatū ad qđ exēplū refert̄: assignās recte exponit̄
Rabi dauid Nisi ꝙ de eo ꝓ quo ꝑabola dicta fuit mētionē ñ facit. In-
qt.n. ⁊ bñ arātē a ꝓpheta noīatū deū significare. humuz v̄o
israhel. ⁊ quēadmodū arans humū ad semē recipiēdū ap-
tant: atqz dispōit. sic et deus israel disposuit vt ip̄os ad v̄ba
sua recipiēda habiles redderet: memorās dictis suis cūcta
q̄ ī eos ab initio ī egypto: vbi tāq̄z deserta hum⁹ atqz deso
lata stabāt. ⁊ vsqz ī diē ꝓlatiōis legis de⁹ oꝑatus ē. Nam
ipsis in egypto existentibus: ꝑ moysē et aron illos pluribus
signis disposuit. vt redēptorē suū deū cognoscerēt q̄ facto

infinitis miraculis cõtra farahonẽ actis ipsos de egiptiaca seruitute eduxit: ꝓcedens eos cũ columna nubis in die et columna ignis in nocte: ⁊ multa alia: que tanq̃ dispositio terre ad semen recipiendũ: fecit deus: vt eos ad legẽ suam recipiendã disponeret. dicit autẽ differentiam seminum: secundum differentiã humi a prophęta factam: differentiam hominũ ad intelligibilia: speculabiliaq̃ scdm magis ⁊ min⁹ recipiendum denotare. Sicut enim humus vna ad triticũ magis q̃ alia valet. sic ⁊ homo vnus ad vnã speculationẽ: magis q̃ alter dispositus est: ⁊ adhuc: quemadmodum de grano vno serens plura sibi terram reddere sperat: sic ⁊ deus israbel facere cupiebat: vt in illud quod ipos docuit: adderent de vno. s. plura intelligentes: ita ꝙ suo intellectu ad vltimũ ꝓfectũq̃ rerum sensum deuenirent. ⁊ hoc: quia quẽ admodũ arans vt humum suam disponat: nõ tota die arat sic et deus. vt magis disponerentur nõ continue miracula ostendebat. Postq̃ autẽ illos in iudicio erudiuit crebroq̃ per prophetas docuit: ipsos eoꝝ gubernatiõi dimisit. Partem vero parabole scdam dicentem. Non enim in ferris triturabitur gith: ⁊ reliqua. Rabi dauid sic aptat. Nam sicut constituto tẽpore vsq̃ ad sui perfectionem: in humo semen permanet: post quod homo: vt ex eo cibum extrahat. in eo q̃ delectetur ipsum metit: et triturat. sic et israbel postquaꝫ semen legis in eum ꝓfectum fuit. serens vtilitatem aliquaꝫ ex eo merito habere debebat. ita ꝙ eius fructus bonitatẽꝫ vnicuiq̃ ostenderet. de eoq̃ moysi dictum Deuteronomij quarto. videlicet. En populus sapiens: et intelligens gens magna hec verificaretur. Differentiam autem triturandi modorum hic assignatam: dicit differentiam facilitatis hominum difficultatisq̃: vt ex eis fructus habeatur denotare. Sicut enim gith ⁊ ciminum leui baculi percussione triturantur. sic et a plerisq̃ hominuꝫ leui eruditione speratus

Rabi dauid

fructus consequitur. pari quoqꝫ modo: quemadmodum triticum forti indiget trituratione. sic et aliqui homines eruditione forti indigent. Hec tamen fortis eruditio non imperpetuum erit: quemadmodum et triticum: eo modo: non imperpetuum trituratur. Nam sicut forti trituratione frangitur semen ⁊ perditur: sic et prophetarum verba: cum nō vt dicta sunt: recipiuntur: longa eruditione perduntur. remanent enim in humo: nullus ex eis fructus apparens. ita vt populi dicti moysi allegati oppositū dicere possent: eum scilicet insipientem atqꝫ ignorantem populum vocantes.

Approbatio rabi dauid

¶ Qua quidem expositione: si vero proposito: pro quo dicta fuit: Rabi dauid parabolam accomodasset se profecto optime gessit. id autem facere nequiuit: quoniam contra suum falsum suppositum: de directo venit. ¶ Nam vt ab opere illo alieno et peregrino: quod contra israhel operaturus erat: deꝰ excusaret. Parabola hec a ꝓpheta ꝓlata fuit. et quamuis duo in parabola exempla explicentur. vnus tamen ex eis. sicut Rabi dauid ait. effectꝰ significatur. et hoc quidem ad maiorem intenti declarationem per prophetaꝫ actum fuit. Hijs igitur que pro christi morte illis euenire debebant: enarratis: eaqꝫ conclusione facta: ꝙ opus illud a deo extraneum atqꝫ peregrinum esset: ipsis quoqꝫ ne verba illa illuderent: monitis. Sequitur propheta eis cum parabola hac. horum rationem assignare: vt per ipsam animaduerterent: eos ipsis inuitis: deum saluare non posse. quē admodum enim que in parabola continentur: ordine suo procedunt: necnon diligentia in eis facta: arans vlterius non obligatur. sic et deus postquam debito ordine cum israhel vt ad sua recipienda ipsum disponeret: omni studio ⁊ diligentia continuo processit: vlterius non obligatur. quod si circa id frustra laborauerit: huius culpam eis: et non deo

Catholica expositio

attribuendam esse:per parabolam hanc prophēta demonstrare voluit. Quam quidem a deo egressam esse:et nō ab ipso testificatus est dicens:et hoc a domino deo exercituum etiam exiuit.esto q̄ Audite et intelligite vocem meam: in principio dixerit. Propter quid autem deus id fecerit: causam prophēta assignans inquit.vt mirabile faceret consilium:et magnificaret legem:hoc est;vt mirabile consiliuz quemadmodum rabi dauid ait:et magnam legem que in parabola continentur.prout theologis manifestum est:intelligere faceret.quo facto ea de causa ad hierusalem : lamentatione sermonem prophēta dirigens clamat et dicit. Ue ariel ariel ciuitas qua habitauit dauid. Addite annum ad annum solempnitates euolute sūt . Et circundabo ariel et erit tristis et merens: et erit mihi quasi ariel . et circumdabo quasi spheram in circuitu tuo;et iaceam contra te aggerem et munimenta ponam in obsidionē tuam. Humiliaberis de terra loquaris et de humo audietur eloquium tuum. Et erit quasi phitonis de terra vox tua;et de humo eloquium tuum insibilabit. Et erit sicut pulvis tenuis; multitudo ventilantium te; ⁊ sicut fauilla ptrāsiens. ⁊ reliq̄ vsq̄ ad particulam illam. Sic erit multitudo omnium gentium que dimicauerunt super montem syon.que quidem lamentatio pro ezechie tēpore.sicut rabi dauid vult; intelligi minime potest. cum hierusalem ab assiriorum rege tunc lesa non fuerit.sed ex verborum prophetie vi ipsaz tempore romanorum belli;quod post christi mortem secutum est loq̄ necessario dicere debemus. Dicit enim:et erit sicut somnium visionis nocturne multitudo omnium gentium; que dimicauerunt super montem syon . quod quidem in eodem bello verificatū fuit. quemadmodū de iudaico bello. Josephus testatur. Continue enim ex omni natione cōtra hie-

rusalem:gentes libenti animo fluxere.quod in assirioruz ex ercitu nullo modo scriptum reperitur. Direxit autem ser monem propheta ad ariel:quod est templi altare:vt ciuita tem ipsam. Sicut rabi dauid ait.pro eo intelligeret.Et hac lamentatione cum hierusalez facta:aduersus iude viros se propheta vertens.subsequenter ait. Os stupescite ⁊ admi ramini. Fluctuate ⁊ vacillate : inebriamini ⁊ non ex vino: moueamini ⁊ non in ebrietate:quasi ipsos excitare vellet: vt ex ipsismet admirarentur : cognoscerentqz eorum ebrie tatem a vino.i.naturalez nō esse.sed a deo qui eis propter malam ipsorum vitam spirituz soporis miscuit: oculosqz eo rum clausit:ne viam salutis cognoscerent:ipso dicēte. quo niam miscuit vobis dñs spiritum soporis. Huius deinde a deo causate cecitatis causam assignans . propheta subdit. Est eniz vobis visio omnibus.sicut verba libri signati:quē cum dederint scienti litteras:⁊ dicent.lege istum.respon debit:non possum.quia signatum est.⁊ si dabitur liber nesciē ti litteras:dicetnrqz ei:lege hunc:⁊ respondebit nescio litte ras:quasi diceret:q̄ illud cuius causa in id inciderunt fuit quia nemo ipsorum doctus esset.seu ignarus prophetaruz dicta recte intelligere cupiebat.erat enim illis visio.et pro phetia ipsorum.sicut est de libro signato: quem si scienti lit teras dabunt:ne id quod in eo continetur: alij intelligant: dicet non possum eum legere . quia signatum est.Si vero ro non scienti litteras liber ostendat.diceturqz ei. lege hīc respondebit non possum. Non enim litteras scio.vnde quē admodum liber ille eo modo nunqz legetur.sic ⁊ prophetā rum dicta vt rabi dauid ait.Simili modo ab eis:neqz a do ctis neqz ab ignaris vnquam intelligebatur.docti enim no lebant:vt prophetie proprio sensu ab ignaris intelligerent ignari vero ipsas intelligere nesciebant.Quāobrem subdit propheta.et dixit dñs eo q̄ appropinquat populus iste:

ore suo et labijs suis glorificat me. cor autē eius lōge est a me: ⁊ timuerunt me: mādato homi edocto. i. postq̄ popul⁹ iste ore et labijs ad me se appropinquat. nō autem corde: vt deceret: quod quidē pro doctis dixit. me quoq̄ manda to hominū edocto timuerunt. Non enim alio mō me obser uant: nisi quo a doctis ipsorum instruuntur. quod pro igna ris consilia praua maiorum sequentibus dixit. Ideo ecce ego addam: vt admirationez faciam populo huic miraculo grandi ⁊ stupendo ⁊ peribit sapientia a sapientibus eius: ⁊ intellectus prudentiū eius abscondetur. volentibus enim arte industriaq̄ mecum viuere. Ideo ecce ego in eis mira- culum adeo grande ⁊ magnum faciā: cuius causa eorum sa pientia ⁊ industria sic peribit: q̄ eis amplius nō valebit: et hoc de miracnlo magno: et grande xp̄i ihesu intellexit. in q̄ pharisеorum sapientia perijt. Quāobrem ve q̄ p̄fundi estis corde: vt a dño abscōdatis consilium: quoz̄ sūt in tenebris opera immediate sequitur: quasi dicat. si opus illud a me fie ri impossibile putatis: cum in vestra doctrina fundati sitis: creditisq̄ sicut a vobis possit a me abscondi. amen dico vo- bis q̄ fundamentū vestrum nullū est. Mā apud me similes vos estis: luto in manu figuli: dicēte prophеta: peruersa est hec vestra cogitatio: quasi lutum cōtra figulum cogitet: et dicat opus factori suo: non intelligis: et vlterius dico q̄ iā adhuc in modico et in breui cōuertetur libanus in charmel et charmel in saltum reputabit. per que verba fidei mutatio a maiori parte vestrz in alias gentes denotare voluit. Est enim carmel vt rabi dauid ait. ager herbas ⁊ paruas arbo- res tantūmodo p̄ducens: quare dixit q̄ libanus quo mag ne arbores sunt: cui iudeos qui fideles erant assimilauit in charmel erit. ⁊ ē contra charmel. s. gentes: que absq̄ fidevi uebant: erit in saltum. qō q̄dem per subsequentem particu- laz clarius ostendit: dicentem ⁊ audiēt in die illa surdi ver-

ba libri: et de tenebre et caligie oculi cecoꝝ videbũt. Post
q̃ꝫ eniꝫ ip̃a vestri sapientes intelligere nolunt: neqꝫ ab igna
ris vestris intelligi permittunt: ideo ⁊ ego faciã vt a surdis
qui nunq̃ꝫ legem audiuerunt: ⁊ a cecis verba libri mei audi
antur: intelliganturqꝫ. eoꝝ enim oculi de caligine videbunt
Cum autem mutatio hec in vobis vniuersalis esse non de
bebat. sed aliqui boni a deo illuminati in veritate permansu
ri erant subsequenter ait. Et addent mites in domino letici
am: et pauꝑes homines in sancto israhel exultabunt: qđ ꝓ
apostolis alijsqꝫ christum sequentibus: qui eius aduẽtu nõ
parum letati sunt: necessario dixit: necnon post eius mortez
cum illi qui in populo preualebant. scꝫ scribe et pharisei per
titi manus defecerunt gauisi sunt. quare subdit quoniaꝫ de-
fecit. qui preualebat: consumatus est illusor: ⁊ succisi sunt
omnes qui vigilabant super iniquitatem culpantes hominẽ
in verbo: et arguentem in porta reum facientes: ⁊ declinare
fecerunt inane iustum: que verba: si recte iudicabitis: qua-
cunqꝫ expositione vestrorum super eis accepta omnes fere
iudeorum aduersus christum errores explicare dicetis. In
quit enim quoniam defecit qui preualebat. id est scribe et
farisei: qui populo ne ipsum sequerentur minis preualebãt.
et consumatus est illusor. scilicet illi qui ipsi illudebant. pa-
ri quoqꝫ modo: et omnes qui super iniquitatem vigilabant
succisi sunt: qoud pro illis qui vt ipsum manibus suis habe
rent omni studio et diligentia vigilabant: ⁊ laborabant: di-
xit: qui ipsum de alio accusare non potentes: in verbo cul-
pauerunt: dicentes ipsum mortis reum esse se dei filium fa-
cientem ex verbo generatum. Quare dixit culpantes ho-
minem in verbo. Preterea cum eos in porta. id est palam
arguere volebat ipsum suis verbis condemnare querebãt
ea: et plura alia presidi referentes. pro quo dixit. et arguen
tem in porta reum facientes. ita ꝙ suum intentum obtinen

tes ipsum inane:cum iustus esset:crucifixerunt. Quamobrem et declinare fecerunt inane iustum. propheta inquit. Quod autez per vestrosmet expositores clausule iste sic intelligende sint:dubitare non debetis. Nam super ea clausula:et addent mites in domino leticiam: dicunt illud esse debere:quoniam malos in angustia:prout prophetia predicit videbunt:ipsiq3 in honore et tranquillitate erunt. clausulam vero illam:quoniam defecit qui preualebat sic aptant.quia defecerunt illi qui taliter preualebant:vt loquendi reprehēdēdiq3 coram ipsis facultatem non haberent. dicuntue super illa culpantes hominem in verbo:quod respōdentem ipsos culpam committere dicebant:et per arguentem in porta:reum facientes dicunt:q3 ille qui in porta eos arguebat:faciebant ipsum reum per verba sua:quibus etiaz a seipsis inuenta plura falsa addebant:de quibus ipsum regi accusabant:donec q̄zuis iustus esset:decilnare faciebāt. Demum ex hijs propheta expeditus:cum per ea: patres patriarche confundendi erubescendiq3 essent. ob peccata enim filiorum:eorum fedus delebatur.subsequenter ait. propterea hec dicit dominus ad domum iacob:qui redemit abraham:non modo confundetur Jacob: nec modo vultus eius erubescet:quia cum viderit filios suos:opera manuum mearum in medio sui sanctificantes nomen meum ⁊ sanctificabunt sanctum Jacob:et deum israbel fortem predicabunt.et scient errantes spiritu intellectum: ⁊ musitatores dicent legem. Per que verba cum illis qui christum sequi debebant:eiusq3 electis: patriarchas propheta confortabat. quibus mediantibus illi qui errantes spiritu: sine fide viuebant:debebant per predicationes eorum intellectum scire:legemq3 libenter discere: quod dictum ad gentes etiam refertur. ¶ Vos autem si in christi ihesu aduentu prophetiam per oēs suas partes verificatam indubitate

Concordia cuz euangelio

videre vultis euangelistarum testimonia: que vobis hic re
Mattheus citabo. Audite. inquit. n. ihesus Mathei. xxi. ad sacerdotes
⁊ phariseos loquens. homo erat: paterfamilias: q plātauit
vineam: ⁊ sepe circundedit ei: ⁊ fodit in ea torcular: et edi-
ficauit turrim: et locauit eam agricolis: ⁊ peregre factus est
cum autē tēpus fructū appropinquasset: misit seruos suos
ad agricolas: vt acciperēt fructus eius: ⁊ agricole appħen
sis seruis eius: alium ceciderunt: alium occiderunt: aliuꝫ ve
ro lapidauerunt. iterū misit alios seruos plures prioribus
⁊ fecerunt illis similiter. nouissime autē misit ad eos filium
suum: dicens verebuntur forte filiū meū. agricole autē vidē
tes filium: dixerūt intra se: hic est heres: venite occidamus
eum: et habebimus hereditatē eius ⁊ apprehensum eū eie-
cerunt extra vineam: ⁊ occiderūt. Cum ergo venerit domi
nus vinee: quid faciet agricolis illis: aiunt illi: malos male
perdet: et vineam suam locabit alijs agricolis: qui reddant
ei fructus tēporibus suis. dicit illis ihesus: nunqnā legistis
in scripturis lapidem quem reprobauerunt edificantes: hic
factus est in capite anguli: a domino factum est illud: et est
mirabile in oculis nostris. Ideo dico vobis: quia auferet̄ a
vobis regnum dei: ⁊ dabitur genti facienti fructus eius: et
qui ceciderit super lapidem istum confringetur. super quem
vero ceciderit conteret eum: ⁊ cum audiuissent sacerdotes
et pharisei cognouerunt ꝙ de ipsis diceret: ⁊ querebāt euꝫ
tenere ¶ Nec non pars illa. Ecce ego fundabo in syon lapi
Apostolus dem. ⁊ reliqua. Ab apostolo Paulo ad Corinth̄. x. etiam
approbatur dicente. Bibebant autē de spiritali cōsequente
eos petra. petra autē erat xp̄s. ¶ Super parte vero illa. Et
Johannes ponam iudicium in mensura: ⁊ iusticiam in pondere. testat̄
Johannes capi. xvij. qui dicit. ⁊ cū venerit ille. arguet mū-
dum de peccato: ⁊ de iusticia ⁊ de iudicio. ꝙ autē pro eius
morte dei fedus vobiscum deletum sit. Quapropter ruinis

ꝛ flagellis in conculcationem dati estis. super hoc experiẽ tia ipsa testimonium perhibet. Sẽper enim post christi mor tem: de malo in peius processistis: quodq; tale opus per egrinum sibi: alienumq; fuerit: ipsius ihesu protestationes: eiusq; pro vobis in cruce rogatio: testes sunt. ¶ De mutati one vero fidei a vobis in alias gentes: vltra auctoritates vobis iam sensui patet. ¶ Cum particula vero illa. Et ad dent humiles in domino leticiam. ꝛ reliqua. Matheus ca pitulo. v. conuenit dicens. Beati pauperes spiritu: quoniã illorum est regnum celorum. q; autem ex eo: quia se esse fi lium dei ihesus dicebat: iudei ipsum culpauerint: eumq; in terficere quesierint: per Johannem habeꝫ. x. dicentez. Ego et pater vnuz sumus. substulerunt ergo lapides iudei: vt la pidarent eum. Respondit eis iesus: multa bona opera ostẽ di vobis ex patre meo: propter quod eorum opus me ap i datis. et responderunt iudei. de bono opere non lapidam⁹ te. sed quia tu homo cum sis: facis te deum. ꝛ de hac parti cula: ꝛ de alijs pleriseq; locis: euangelia testimonium perhi bent: que breuitatis causa dimitto. ¶ Vos autem postquã a patribus vestris eorum pertinacia huc ducti estis: ipsos imitando in ruina vestra adhuc perseuerare nolite. Sed de tenebris ꝛ caligine: pro vestra salute: oculi vestri aperiant: quod vobis deus sua pietate concedat.

Matheus

Johannes

Prophetia sexta.

Dem Esaias capi. xxxv. inquit. Jesusim mid bar vezia vetagel haraua vetifrah cabanazalet paroah tifrah vetagel afgilat veramnẽ cauod halleuanon nittan la hadar haccarmel vehasci aron hẽma irru cheuod adonai hadar elohenu. hazzecu ia daiz raphot vbircaim coscelot ammezu imru lenimhare leu

Hebrea littera.

hizcu al tirau binne elobechem nacā iauo gemul eloim hu iauo ueioscibacbem. az tippacabna bene hiiurim ueozne berescim tippachabna:az idaleg cheaial pisseab uetarō le scion illē chi nibechebu bammidbar maim umbalim baba raua uebaia basciarau laagam uezimmaō lemabube maim binue tannim ribza bazir lecane uagone. uebaia sciam maz lul uadereb uedereb bacodesc iccare la lo iabaurennu ta me uebu lamo:bolec dereb ueeuilim lo idbu. lo thiie sciam arie ufriz baiot bal iabalenna lo timmaze sciam uebalebu geulim. ufduie adonai iesciuun ubau sion berinna uesimb ad bolā bal rosciam saſon uesimba iassigu nasu iagon uea naba. ¶ Latine:letabitur deserta :ꝛ inuia:ꝛ exultabit so litudo:ꝛ flozebit quasi rosa: flozendo flozebit. ꝛ exultabit etiam letabunda laudans gloria libani data est ei decoz car meli ꝛ sciaron ipsi videbunt glozia dñi decozem dei nostri. Confortate manus dissolutas:ꝛ genua debilia roborate. dicite pusillanimes: confortamini ꝛ nolite timere:ecce de us vester ultione veniet:retributione dominus:ipse veniet ꝛ saluabit uos. tunc aperientur oculi cecozum:ꝛ aures sur dozum patebunt:tunc salliet:sicut cervus claudus.ꝛ cane bit lingua mutozum. quia scisse sunt in deserto aque:ꝛ tor rentes in solitudine. ꝛ que erat arida in stagnum:ꝛ sitiens in fontes aquarum. in habitaculo quo dracones accumba bant. orientur fenum:calami:ꝛ iunci. ꝛ erit ibi semita ꝛ via. ꝛ via sancta vocabitur ei. nō transibit per eam pollutus:sed erit eis:ita ꝙ iter agens. nec stulti errabunt in ea. non erit ibi Leo:ꝛ praua bestiarum non ascendet per eam:nec repe rietur ibi. ꝛ ibunt qui liberati erunt ꝛ redempti a domino: conuertentur ꝛ venient Sion cum cantu ꝛ leticia sempiter na super caput eozum. gaudium ꝛ leticiam obtinebunt. ꝛ fu gient dolozem ꝛ gemitum.

Latina littera.

Judeorum expositio

¶hanc prophetiam; cuz prophetie ruinã Edom explicantis contigua sit. doctores vestri Romam que christiane religionis caput existit: per Edom intelligentes; omnes vnanimes sic exponunt. dicunt enim ex romanorum ruina iudeos letandos esse. eo quia inde eorum salus argumentatur. Ad destructionem enim vnius; alterius releuatio sequi aiunt. ⁊ hoc fundamento habito prophetie discursum sic aptant. Nam letabitur dicunt Hierusalem; que deserta nunc ⁊ inuia est; per Rome destructionem; necnon florendo florebit ⁊ letabunda. Reuertẽtur enim ad eam filij sui qui gloriam domini ⁊ decorem dei nostri videbunt. Cuius causa prophetis mãdatum fuisse volunt, ut per partem illam. Cõfortate manus dissolutas. ⁊ reliqua. ipsos confortarent. ob longam enim captiuationem ad talem dispositionem deuenere. Fundamentum autem confortationis; ex particula illa capi dicunt; videlicet. Ecce enim deus vester vltione veniet; quam Edom attribuunt. veniet; enim contra ipsum; et vos a captiuitate saluabit. cuius aduentu oculi cecorum aperientur; ⁊ aures surdorum patebunt; ⁊ reliqua. que prio iudeis; qui tanq̃ ceci; surdi; claudiq̃ in captiuitate existimãtur; methaphorice dicta fuisse aiunt. Causam autem huius restitutionis sensuum esse dicunt; miracula que eis in itinere fient. de scissione scilicet aquarum in deserto; ⁊ reliqua. que ut comode pertransire possint; tunc miraculose fient. ⁊ sic redempti a domino conuertentur; hoc est reuertentur in sion cum gaudio. ⁊ reliqua.

Confutatio ipsorum.

¶Quorum opinionem si recte perscrutati eritis ipos in voluntate plusq̃ ratione fundari dicetis. Scitis enim per idumeos; Romanos; prout ipsi volunt; intelligi minime posse. Nam ut Geneseos habetur Tricesimoseptimo. Esau qui Edom cognominatus est in monte Seir habitatõnem fecit

quem montem in exitu israhelis de egypto:transeundo inuenerunt. Numeri.xx.scriptura dicente:misit in terra nuncios moyses de cadesc ad regem edom : qui dicerent : hec mandat frater tuus israhel ⁊ reliqua.inter egyptum ergo ⁊ promissionis terram : romam sitam non esse nulli dubium est. Nec ex eo quod in hȳs prophetȳs contiguitas sit: earum colligantia necessario sequitur.Sepenumero enim prophetias messie mysterium predicantes : inter alias alterius propositi a prophetis misceri videmus. ⁊ esaia p̄cipue qui nusquam ad alia taliter se vertit:quin de messia aliquid loquatur.Attamen si huic continuationi aliquam causam assignare vellemus. nullam magis conuenientem q̄ꝫ inmensam maliuolentiam que ob raptā benedictionē inter edom et israhel ab initio fuit.Sicuti genesis.xxvij. scriptura testatur:dare possumus.Dico itaq̄ꝫ:q̄ quemadmodū ex ipsius prophetia discursu aperte colligitur:pro iudeis in syon existentibus:partim bonis : partimq̄ malis hic propheta loquitur.necnon et preteritarum que de paucitate iudeorum qui christi euangelium recepturi erant: mentionem faciunt consecutiua est.ex ea enim illa modica portio que ipsum expectabat:per partem illam. Confortate manus dissolutas et reliqua.cum proprij dei aduentu confortantur. prophe-
ta dicente . Ecce deus vester vltione veniet retributione dominus ipse veniet et saluabit vos.Scitis enim dictionez illam hu:latine ipse propria deum significare . prout etiam ab esaia ipso capitulo.xlij.ex particula illa.ani adonai hu scimi:latine.ego dominus ipse est nomen meum clare habeꝫ. Ex parte quoq̄ꝫ illa:tunc aperientur oculi cecorum . id q̄ꝫ vobis in prohemio dixi verificatur. Nam de erroribus vestrorum rabi vnus est.quia figuras pro eorum proposito tantum admittere volunt. vt enim christi miracula negent prophetiam hic methaphorice loqui aiunt.Ego autez dico vo

Catholica expositio.

bis q̄ si volumus littere sensum capere per eam partem: mi racula quedam que per christum fienda erant propheta ex plicare intendit. Si vero methaphorice prout ipsi volunt: dico gentes que ante christi aduentum tanquam ceci: sur di: claudiq̄ : fide priuate viuebant : per ipsam vocare: vn de prophetie discursus sic exponendus est. Letabitur enī hierusalem que ob malam iudeorum vitam quasi discreta et in via manebat. per christi aduentum quo mediante illo rum malorum ruina sequetur. Bonorum autem exaltatio quare confortate manus dissolutas: ꝛ reliqua. propheta ait Spiritus enim propheticus prophetis clamat: vt eos qui ob brachium malorum manus habebant dissolutas: cum dei vltione qua contra illos venire debebat confortarent: qua quidem particula cum prophetia secunda Deutero nomij vbi contra verba sua recipere nolentes deum vltiõe venturum esse habetur. propheta conuenit. et quemadmo dum per illam ex ea parte dicente: q̄ si tacita cogitatione respondeˢ: quomodo possum intelligere verbum quod dominus non est locutus: hoc habebis signum quod in no mine domini propheta ille predixerit: et non euenerit : hoc dominus non est locutus: veri christi aduentus perscribit. sic ꝛ per istam: per miracula que ab ipso dei patris nomine de illuminatione. scilicet cecorum restitutioneq̄ aliorum de perditorum sensuum fienda erant: id idem habetur. cuī enī cuncta que dei patris nomine dicet. euenient. omnes qui i eum non credent: merito puniendi erunt. vtrisq̄ autem bo nis scilicet et malis propheta simul sermonem dirigens. in quit. Et erit ibi semita et via: et via sancta vocabit ei: hoc ē ibi in signis illis per ipsum fiendis: semita et via sancta : ip sos ad salutem ducens erit: per quam viam mali non tran sibunt. Non enim per ea miracula veritatem cognoscent. quare dixit. non transibit per eam pollutus. sed erit tantum

eis bonis scilicet sibi credentibus: modo tali q̄ iter agens: hoc est simpliciter ambulans: ⁊ stulti scilicet vitijs priuati per eam non errabunt. Quapropter ⁊ redempti a domino conuertentur: ⁊ reliqua. Prophetа subsequenter ait. innuens per ea verba q̄ boni illi qui de malorum manu a domino redimendi erant. debebant ad felicem statum conuerti: et in syon vbi ob brachium malorum prius cum timore stabant. gemitu et dolore tunc amisso cuz cantu postmodum venire debebant.

Concordia cuz euangelio

¶ Prophetiam autem per omnes suas partes in christo ihesu verificatam esse per euangelia testimonium habetur. Ipsum enim pro bono et saluatione bonorum in syon venisse: a Johanne habemus capitulo prio dicente. Quot quot autem receperunt eum: dedit eis potestatez filios dei fieri. ⁊ parte illa. Ecce deus vester vltione veniet retributione dñs: ipse veniet ⁊ saluabit vos. idē Johānes. c. xij. inqt

Johannes

Qui credit in me ñ credit ī me: sz in eū q̄ misit me: ⁊ q̄ videt me: videt eum qui misit me: ego lux in mundo veni: vt omnis qui credit in me in tenebris non maneat: et si quis audierit verba mea et non custodierit. ego non iudico euz. nō enim veni: vt iudicem mundum: sed vt saluificem munduz: qui spernit me: et non accipit verba mea: habet qui iudicet eum: sermo quem locutus sum ille iudicabit eum ¶ De miraculis autem ab eo factis si partem illam: tunc aperientur oculi eorum. et reliqua. litteraliter intelligere volumus euangeliste omnes miracula ipsa recitantes testimonium p̄bibent. De hijs tamen que in prophetia continentur.

Lucas.

Lucas capitulo septio ad litteram loquitur. Inquit enim quia ceci vident: claudi ambulant: surdi audiunt. vbi paulo post sequitur. et beatus est quicunqz non fuerit scandalizatus in me quam beatitudinem vobis deus sua misericor-

dia concedere non dedignetur.

Prophetia septima

Saias capitu. xl. inquit. Nahamu nahamu hammi iomar elohehem. daberu hal leu ieruscalaim vechirru eleaba chi malea zeuaa chinirza hauona chi lacheha miad adonai chiflaim behol hattoteha col core bāmitbar pannu dereh adonai iasceru baharaua mesilla lebohenu. col ge innase vecol har uegiuha iscpalu vehaia hehacou lemiscior veharehasim lebichavenigla cheuod adonai verau col busar iahdau chi pi adonai diber. col omer chera veamar ma ecracol habbasar hazir vecol hasdo cheziz hassade. iauesc hazir nauel ziz chi ruah adonai nasceua bo achen hazir haham iauesc hazir nauel ziz vduar elohenu iacū leholā hal har gauoha hali lah meuasseret zion harimi baccoah colehmeuasseret ieruscialaim harimi al tirai imri lehare iehuda hinne elohehem. hinne adonai elohim behazac iauo vsroho moscela lo hinne seharo itto vfhullato lefanu. cherohe hedro irhe bizroho iecabez telaim vbheco issa halot ienahel. mi madat besciaholo mai vescia main bezeret tichem vehal baccialisc hafar haarez vesciacal bappeles harim vghahot bemoznaim. mi ticehen et ruah adonai veisc hazato iodihennu. et mi nohaz vai vinehu vailāmedehu beorah miscpat vailammedehu da hat vedereh teunnot iodihennu. hen goim chemmar middeli vhsciahac moznaim nehsciau hen igim cadac ittol vluanon en de baher uehaito en de hola. col hagoim caain negdo meefes vetohu nehscieu lo. happesel nasah harasc vezoref hazahau ieracchehennu vrtucot

Hebrea littera.

hennu vrtucot chesef zozef. hammesuccam teruma hez lo iurcau iubar : haraſc habam ieuacchesc lo lehabin pesel lo immot. halo tedchu halo tiscmehu halo hugat meroſe labem halo hauinotem mosedot haarez. haioſceo hal hug haarez veioſceueha cahagauim hānote cadoc ſciu maim vaimtahem caohel laſciauet hānoten rozenim leain ſciotete erez chetohu haſa. af hal notahu af hal ſciozaſc haarez gizham vegam naſciaf behez veiuaſciu vſhura checaſc tiſſaez. veel mi tedammeiuni veeſcue iomar cadoſc. ſeu ma rom benehem vrrumi hara elle hammozi hemiſpar zeuaam leubullam beſciem icra merou ouim veammiz coah iſc lo negdar. lamma tomar iahacou vddaber iſrahel niſtera dar chi meadonai vmeelohai miſcpati iahauoz halo iadag ta im lo ſciamagta elohe golam adonai bozе chezot haarez lo igaf velo igah en begher litbunato. notē laiahef coah vlen oniz gozma iarbe. veigafu naparim veigahu vbahuriz caſci ol iccaſcielu. vecoue adonai iahaliſu coah iagalu euer can neſciarim iaruzu velo igagu ielehu velo igafu.

Latina littera. ¶ Latine: conſolate conſolate populum meum dicit de us veſter. loquimini ad coz hieruſalem: ⁊ dicite ad eaz. quo niam completum eſt tempus eius. completa eſt culpa eius ſuſcepit enim de manu domini duplicia: pro omnibus iniquitatibus ſuis. Vox clamantis in deſerto: parate viam domini: rectā facite in ſolitudine ſemitam deo noſtro. omnis vallis exaltabitur: et omnis mons et collis humiliabitur: ⁊ erit obliquum in direptum et aſpera in collem: et reuelabitur gloria domini et videbit omnis caro pariter: quoniam os domini locutum eſt. vox dicit: clama et dixit: quid clamabo: omnis caro fenum: et omnis miſericordia eius quaſi flos agri. eſiccatur fenum cadit flos qñ ſpūs dñi inſufflat in eum: profecto: fenuz eſt popul⁹. eſiccatur fenū cadit flos verbum autem domini ſtabit in eternum. ſup mōtē excelſū

ascende tibi euangelizans syon exalta in fortitudine vocem tuam:euangelizans hierusalem exalta noli timere.dic ciuitatibus iude.ecce deus vester.ecce dominus deus in fortitudine veniet;ꝛ brachium suum domiatur ei;ecce merces eius cum eo ꝛ opus illius coram illo. sicut pastor gregem suum pascet in brachio suo congregabit agnos: Et in synu suo leuabit fetas passim ducet.quis mensus est pugillo aq̄s ꝛ celos palmo aptauit;et mensus ꝛ mensura puluerem terre;ꝛ liberauit in statera montes ꝛ colles in bilancijs: quis adiuuit spiritū domini;aut quis cōsiliarius eius fuit.cum q̄ inīt consilium ꝛ instruxit eum ꝛ docuit eum semitam iusticie;et erudiuit eum scientia ꝛ viam prudentie ostendit illi. Ecce gentes quasi stilla situle.ꝛ quasi puluis bilācie reputate sunt.ecce insule quasi leue q̄d piciet. ꝛ libanus nō sufficiet ad succendendum: ꝛ animalia eius non sufficient ad holocausta.omnes gentes quasi in nihilum coram eo ꝛ minus nihilo ꝛ inane reputate sunt apud eum. Cui ergo similem facitis deum.aut quam imaginem ponetis ei. Nunqd sculptile quod blandiet faber aut artifex figurabit illud:et laminis argēteis argētarius.pauper aūt mischinus lignū īputribile eliget;artificem quoq̄ sapientem queret sibi. vt statuat similitudinez ne moueatur. Nunqd scitis. nunquid auditis;nonne abinitio annunciatum fuit vobis. Nunquid non intellexistis fundamenta terre.qui sedet super girū terre ꝛ habitatores eius quasi locuste qui extendit velut cortina celos;ꝛ extendit eos.sicut tabernaculum ad inhabitādum.qui dat principes quasi nō essent iudices terre velut inanes fecit.ac equidem si neq̄ plantati neq̄ sati essent:neq̄ radicatus esset in terra truncus eor: etiam flauit in eos ꝛ aruerunt ꝛ turbo quasi stipulam auferet eos.ꝛ cui assimilatis me ꝛ ero sibi equalis dicit sanctus. Leuate in excelsū oculos vestros;ꝛ videte quis creauit hec qui educit in nu-

mero malitiam eorum:et omnes ex nomine vocat:pre multitudine fortitudinis et roboris virtute vsq; vnum non deficit. Quare dicis iacob t loqueris israhel abscondita est via mea a domino:et a deo meo iudicium meum transibit: nunquid non sciuisti:aut non audisti:deus sempiternus dominus qui creauit terminos terre non deficiet neq; laborabit:nec est inuestigatio sapiẽtie eius:dat lapso virtutem: et bijs qui fortitudinem non habent: robur multiplicabit:et deficient pueri et laborabunt et iuuenes ruendo ruẽt. Sperantes autem in domino mutabunt fortitudinem:assument pennas sicut aquile:current et non fatigabunt ambulabũt t nõ deficient. Judeorum expositio

Hanc quoq; prophetiam doctores vestri pro messia dictam fuisse aiunt in qua vt eorum errores vobis clarius pateant meliusq; corrigi possint: ipsorum dicta ad litteram recitando procedam. Rabi salomon.

Exponit enim a rabi salomone dicente: ꝓsolate ꝓsolate populũ meũ vos ꝓphete dicit dominus. quoniam tempus captiuitatis eius completum est:completa est culpa eius:quoniã ab ea placatus sum. suscepit enim de manu domini punitionem in duplum pro peccatis suis. vox clamat in deserto. scilicet spiritussancti versus hierusalem:que dicit parate viam domini. suam enim captiuitatem in eam conuertere faciet. omnis vallis exaltabitur:montes vero humiliabuntur:ita ꝙ via plana: recta et equalis erit. vox scilicet dei dicit mihi clama. spiritus autem meus dicit ei:quid clamabo. at ille clama inqt. omnis caro fenum. hic enim finis eius est. Idcirco esto ꝙ aliquam faciat misericordiam: quasi flos agri facillime cadens reputatur. Nullam enim de sui ꝑmanentia homo certitudinem habet. verbum autem domini in eternum stabit eternus nanq; ipse est et omnipotens: ideo omnia potest. Propterea super montem excelsum ascende tibi euangelizans syon. exore enim in eternum viuentis euangelij ꝑmis

sio exit. in fortitudine veniet super gentes. scilicet vt ipsas puniat. ecce merces eius cum eo est pro iustis preparata. ⁊ opus illius videlicet operis precium quod eis daturus est sicut pastor qui gregem suum pascit: et in brachio suo congregat agnos: ⁊ in synu suo portat eos. Quis mensus ē pugillo aquas et reliqua vsq; ad clausulam illam: et colles in bilancijs que omnia facere potestatem habuit. quanto magis promissiones has obseruare poterit. Quis adiuuit spiritum domini: et quis est ille qui consiliarius suus esse possit. Ecce enim gentes quasi stilla situle coram eo reputate sunt: quo modo ergo ipse ipsum docere possent. et libanus non sufficiet ad succendendum: vt peccatis gentium deus parceret. pari quoq; modo. et nec animalia ei⁹ ad holocausta sufficerent. omnia enim hec coram eo in nihilum reputata sunt. Nunquid sculptile quod blandiet faber. hoc est faber idolum faciens: ipsum ferreum aut ereum facit. Artifex deinde auro seu argento blandiet ipsuz atq; figurat. qui autem ipsum ligneum facere vult: vt imputribile lignuz eligat aduertet. nunquid ergo intellexistis fundamenta terre. id ē illum qui fundauit terram: vt sibi seruiatis: qui sedet super girum terre: et habitatores eius quasi locuste coram eo reputati sunt: leuate in excelsum oculos vestros: et videte qs creauit hec. scilicet militiam banc: quaz in celo videtis. quā quidē etiā pre multitudine fortitudinis et roboris virtutis creauit. ita vt vnum non deficit: quin nomine vocet. Quare dicis iacob videlicet populeiacob in captiuatione permanens abscondita est via mea a domino: hoc est quasi oculos suos cessauit ne videret q̄ ei seruiuimus: et gentes que ipsum non nouerunt: super nos dominari facit. Et a deo meo iudicium meum transibit. Judicium enim meriti boni quod patribus nostris nobisq; retribuere debebat a facie sua transire fecit. qui autem terminos terre creauit

cuius sapientie inuestigatio non ē: cogitationes non ignorat: quoniam vt mediantibus flagellis consumet̄ prevaricatio ⁊ finem accipiat peccatū: bono tuo indutiā dat. Sed tā dē lapso. i. lapsui tuo virtutem dabit: roborando te. Iccirco noli timere: deficient tamen pueri: et laborabunt. scz inimici vestri qui nunc fortes sicut iuuenes sunt. vos autez in dño sperantes fortitudinem mutabitis.

Confutatio rabi salomon.

Hanc expositionem iudei viri si bene considerabitis ipsam necessarijs non parum deficere inuenietis. Nam lz prophetiam messie recte attribuat. deficit tamē principale eius fundamentum. Ipsius messie diuinitatē p ꝓphetā pluries recitatam. tanquā nullā derelinquendo. ingt enim vox clamat in deserto: parate viam dñi rectā facite in solitudine semitam deo nostro. paulo quoqz post: ⁊ reuelabit gloria domini: et videbit omnis caro pariter: quoniā os domini locutum est. ait et subsequenter: dic ciuitatibus iude. ecce deus vester: ecce dominus deus in fortitudine veniet: et reliqua de quo quidem mysterio cum nulla ab ipso rabi mentio fiat veritatem ab eo abscōditaz non fuisse merito colligi potest sed id ipsum caute fecisse arbitror: vt doctos aduertentes redderet: ignaris vero ne ipē iudeus cuz esset christianizare videret. Quāobrem ⁊ partem etiā illaz ꝓphetie oīs vallis exaltabitur. ⁊ reliqua. sicut sonat: vtiqz exponit. que prout rabi dauid ait. exemplariter intelligenda est. Partem quoqz illam. sicut pastor gregem suum pascet. ⁊ reliqua. superioris scz. ecce merces eius cum eo: ⁊ opus illius coram ipo colligat. quod aliquo mō consonū nō videtur. nec rabi dauid expositio in hoc secum conuenit. similiter ⁊ neqz ī particula illa. suscepit enim de manu dñi duplicia pro omnibus peccatis suis. Prophetiam insuper partim ad israel captiuum existentem: partimqz ad gentes. apud quas captiuitati sunt rabi salomon dirigi dicit qz recte autem in hoc sentiat

per veram deo volente:expositionē vobis liquide patebit. vbi etiam de q̄plurimis sua expositione contentis memoria fiet. Ex quibus recta ostendetur vobis semita:per quaz ad verum deum nostrum venire poteritis.

¶Exponitur rursus prophetia a rabi dauid similiter super messia dicente. Consolate consolate populum meum vos prophete. vbi ad maiorem corroborationem sermo replicatus est. loquimini ad cor hierusalem: et dicite ei: quoniam completum est tempus captiuationis eius: et completa est culpa eius. suscepit enim de manu domini duplicia hoc est duas captiuationes: quas pro omnibus peccatis suis sibi destinaueram. vox clamat. i. quasi vox clamaret in deserto que diceret:parate viam dñi:dicit autem semitam deo nostro cum ipse sit qui populum hunc de captiuatione educit. omnis vallis exaltabit̄. ⁊ reliqua. que oīa exemplariter intelligenda sunt. Ascensus enim a montibus:⁊ descēsus:maximus labor est. ipsi aūt quasi via plana existeret nullū sentient laborē. ⁊ reuelabit̄ gloria dñi ipsis. s. a captiuitate exeuntibus. inueniēt enim in deserto aquas. ita q̄ videbit omnis caro pariter:qm̄ os dñi locutū est oīa que in prophetia cōtinēt̄. videbit tñ scientia ⁊ intellectu:non aūt oculoꝝ visu vox dicit. clama. i. quasi vox diceret clama:seu vox prophetie dicit prophete:clama. propheta aūt quid clamabo respōdit. ⁊ vox ei. clama oīs caro:cum gogmagog venientium fenum. maior enim cox pars tandem peribit: ⁊ oīs misericordia eius quasi flos agri. esto q̄ plures fecissent misericordias. Nam ob mala iudeis facta puniēt̄. Sup montem excelsum ascende tibi:quicunq̄ enim vult: ut sua intelligatur vox eminentem locū ascendit. cum ergo Syon ⁊ Hierusalem:quod idez est:inter iudee ciuitates principalis esset:ad eam sermonem dirigit. ut per ipsam alīs prenuntiaret ciuitatibus:quasi diceret propheta. super montem excelsum as-

Rabi dauid

cende tu syon seu hierusalem euãgelizans: ⁊ noli timere. ut ciuitatibus iuda dicas: ecce deus uester. gloria enim sua ad hierusalem omnino reuertetur. ecce dñs deus in fortitudine veniet. i. manu forti. non enim ad has gentes humiliandas alterius manu indigebit. ecce merces eius cum eo pro bijs scilicet qui durante captiuatione: in ip̃m sperarunt. Sicut pastor gregem suum pascet. hoc est sicut pastor bonus qui cum grege suo omnia hic recitata facit: sic deus cũ israel: ipsum ad hierusalem ducẽdo: faciet. ⁊ notanter dixit gregem suum. ut maiorem affectõem denotaret. certũ est enim pastorem: maiorem ad suum gregem: q̃ ad non suũ. sed pretio custodientem: affectionem habere. Super residuo vero ꝓphetie: iste rabi: rabi salomonem sequit̃. nisi q̃ aliquibus animam prophetie non tãgentibus se magis ostendit: que breuitatis causa recitare nolo.

Confutatio rabi dauid

Quantum autem in parte recitata ab ipso dissentiant: bene considerãtibus facile patere potest. Totis enim viribus christi misterium obtenebrar̃ plus alijs nititur. ⁊ hoc in partibus prophetie dei aduentum tangentibus permaxime ostendit. quibus a littera dissentire processumq̃ prophetie peruertere non curat. inquit enim propheta: vox clamat in deserto: ipse autem quasi vox clamaret: dicit. necnon ꝓ prio deo: sicut littera sonat: Semitam rectam fieri vult. sed pro israel qui per ipsum ducetur. Qua fatuitate seu prauitate fundatus: clausulam illam: ⁊ reuelabitur gloria domini: pro aqua quam in deserto iudei inuenient: prolatam fuisse: dicere non erubescit. ⁊ propter hoc dicit q̃ omnis caro pariter videbit. quoniam os domini locutum est: omnia que in prophetia continentur: vbi ⁊ videbit: de intellectuali: et non sensituo uisu intelligi ait. Partem insuper illam: super montem excelsum ascende tibi euangelizans syon: ne ꝓpio

euangeliste Johanni baptiste attribuat: ad syon ⁊ hierusalem dirigit. quod quidem dicere absurdus est. illis enim dei aduentus: per vocem clamantem principaliter euangelizabatur. similiter etiam ecce deus vester pro gloria dei accipit. Mira quippe res est: q̄ tot peruersitates ad prauitatez vestrorum rabi cognoscendam uos non ducant. videtis. n. prophetias christi misterium aperte explicantes: ipsos litterali sensu interpretari minime uolentes: eas autem que in figura id predicant: litterali sensu declarari volūt. Ego equidem dico hieremiam de eis: capitulo. viij. omnino locutum esse: cum inquit: quo modo dicitis sapientes nos sumus: et lex domini nobiscum est: vere mendacium operatus est stilus mendax scribarum: confusi sunt sapientes: perterriti et capti sunt. verbum enim domini proiecerūt: ⁊ sapientia nulla est in eis.

¶Cum autem vera expositione: verum prophetie sensum explicando ipsorum errores clarius: deo duce patebunt. ipsas confutare seriatim amplius nō curo. Sed Esaie qui de christi misterio plus ceteris locutus est. processum animaduertens dico capitula hec tria narratū. scilicet cum duobus subsequentibus christi misterium aperte explicare: ⁊ quem admodum precedentes prophetie ad inuicem correspondent. sic et ista cum illis eisdem consentit. Nam cum superiori prophetia. Letabitur deserta. et reliqua. Prophetа dixerit eo quia deus ipse pro salute bonorum venturus erat: atq; vltione peccatorum. Sequitur eundem aduentus qui per vocem in deserto clamantem euangelizandus erat hic iterum notificare: per quem etiam bonorus merces ducenda erat: propheta dicente. Ecce dominus deus in fortitudie veniet. ipe sc̄z ꝑprie q̄ merces ei⁹ cū eo ducet. ⁊ op⁹ illi⁹ corā illo. ⁊ suā ꝑfectā dilectōz demōstrādo subseq̄nt̄ ait

Catholica expositio.

fij

Sicut pastor gregem suum pascet; ⁊ reliqua. que; sicut rabi dauid inquit; ostendunt deum cum bonis ipsum sequentibus sic agere debere; quemadmodū bonus pastor cum suo proprio grege operat. Cum ait deum in terram venire impossibile videat; presertim forma tali qua supe dictum est; removens dubium hoc; dei potentiā enarrādo prophēta inquit Quis mensus est pugillo aquas; ⁊ reliqua oia que fecerat ⁊ que ab ipso; absq; alicuius consilio fieri possunt; recitādo Quibus enarratis pro non credentibus subdit; ⁊ libanus non sufficiet ad succendendū; ⁊ animalia eius non sufficiēt ad holocausta; quasi dicat; eo quia potentiam meam infinitam non putant; peccatum eox irremissibile erit. ⁊ subsequēter errorem in quem hij tales ceciderunt; removendo; ingt; Cui ergo similem facitis deum. aut quam imaginem ponetis ei. ⁊ reliqua. qui quidem error ob prophetiax; mysteriū hoc predicentium; in consideratōem ortus est. Ne autē de huius erroris punitōe; deum; sed semetipsos culparent. subdit propheta; Quare dicis iacob; ⁊ loqueris israel; abscondita est via mea a dño; ⁊ a deo meo iudicium meū transibit quasi faciem suā a te inmerito abscōderit; prava quippe est locutio tua hec. nunquid enim nescisti; aut non audiuisti; qa dominus seculi deus; cuius sapientie non est inuestigatio; utiq; sciuisti. nam ex omnibus gentibus; ut suam manifestaret potētiam; in te elegit. Quamobrem in talem errorem incidere minime debebas. ⁊ propterea per xp̄i aduentū dabit ipse lapso virtutem; hijs. s. qui pro vita maloꝝ lapsi ⁊ fatigati erunt; eisq; robur multiplicabit. pueri aūt; hoc est ip̄m nō cognoscentes; qui pueri nuncupari possunt. laborabunt tūc ut ipsum apprehendant; ⁊ deficient. Sed iuuenes qui contra xp̄m ⁊ suos erunt fortes pro eoꝝ peccato; ruendo ruēt. Sperantes autem in domino mutabunt fortitudinem. ⁊ reliqua. que pro maiori bonorum certitudine reiterauit. ⁊ ad

propositi corroborationem: verba subsequentis capituli ꝙ pheta subdit: per que plurib⁹ dei operibus circa christi my sterium explicatis; narrat: ꝙ ob eaipsa christi opera plures nationes; suis derelictis idolis: ad eius fidem venture erāt vnde et iudei minus excusandi. sed magis culpandi sunt. inquit enim post operum narrationē; quis hec operatus ē: ⁊ fecit vocans generationes ab exordio; ego dominus primus ⁊ cum nouissimis ego sum. que quidem verba; cuz eo quod super dicto moysi Deuteronomij .xxxij. c. a doctoribus vestris explicatur consentanea sunt: videlicet dominus de symai venit; ⁊ de seir ortus est eis; apparuit de monte pharan. dicunt enim omnes has nationes; vt suam reciperent legem vocasse: quam illis recipere nolentibus; ad israhel dedit. pro quo propheta hic dixit: vocans generationes ab exordio. ⁊ reliqua. modo autem cuz de israhel pauci; sed de nationibus alijs multe; christi legem recepture erant. inquit. ⁊ cum nouissimis ego sum. scilicet nationibus que conuerse ad christum venient. cuius conuersionis modum narrans propheta; subsequenter ait; viderunt insule ⁊ timuerunt; extrema terre obstupuerunt; appropinquauerūt accesserunt vnusquisq; proximo suo auxiliabit̄: ⁊ fratri suo dicet: confortare; confortauit erarius faber percutiens malleo eum qui cudebat tunc temporis dicens glutino bonum est; ⁊ firmauit eum clauis ne cummoueretur. Quorum verborum sensus est; ꝙ gentes iste dei opera videntes ⁊ ad suam venientes fidem seipsos in ea ad inuicem sic confortabuntur: quemadmodum ante illud: idola fabricando faciebant. qua de causa iudeos permaxime reprehendendo; pheta subdit. ⁊ tu israhel serue meus iacob quem elegi; semen abrahe amici mei; ꝙ apprehendi te ab extremis terre; et a longinquis eius vocaui te. ⁊ reliqua. vsq; ad particulā

illam:in sanctum israhel letaberis. volens significare q̄ habere in christo fidem magis ad iudeos q̄ ad alias nationes pertinebat. Pro bonis autem ipsum expectantibus: predicta parte explicata:inquit. Egeni et pauperes querunt aquas ⁊ non sunt.lingua eorum siti aruit: ego dominus exaudiam eos:deus israhel non derelinquā eos. p quā aquā eam intelligit.que bibentem ad vitam eternam ducit. que quidem per messiam tribuenda erat.quare sequitur:aperiam in supinis collibus flumina.⁊ in medio camporum fontes.ponam desertum in stagnum aquarum. ⁊ terram inuiam in riuos aquarum.deinde quasi cum malis. ipsum non recipientibus.deus in scrutinium venire vellet.subsequenter ait.prope facite iudicium vestrum dicit dominus. afferte siqua fortia habetis dicit rex iacob.accedant ⁊ annuciēt nobis quecunq̄ ventura sunt.priora que fuerunt nunciate ⁊ ponemus cor nostrum ⁊ sciemus nouissima eorum:aut q̄ ventura sunt indicate nobis:annunciate que ventura sunt de longe.⁊ sciemus quia dij estis vos. benequoq̄ aut male si potestis facere. ⁊ recitabimus ⁊ timebimur insimul. Ex quibus verbis prophcta indicare voluit q̄ ab homine inquantum homo. ea que a christo ihesu exigenda erant minime fieri possent.

¶ Quapropter aduersus tales incredulos loquendo:vt ipsi experirēt an eadem agere possēt:dicebat:⁊ si facerēt ipsos deos appellaret:pariterq̄ insimul timendi essent. Ō autem eis ⁊ cuilibet homini:dempto christo id impossibile esset.propheta ipse declarat dicens. Ecce vos estis ex nihilo ex quo nihil fit:⁊ opus vestrum ex eo quod non est:q̄si diceret q̄ ex omni parte a non ente quodammodo generati estis:ideo abominatio est:qui eligit vos putans vos q̄q̄ facere posse.loquens aūt de christo propheta ait. Suscl

tani ab aquilone ⁊ venit ab ortu solis vocabit nomie meo ⁊ veniet super magnates;quasi lutum essent ; et velut plastes conculcans humum.per que verba demonstrare vult christum sua diuinitate;non magis scribas:sacerdotesq̃ eē existimaturum q̃ si lutum essent ; ⁊ adhuc contra illos loquēdo:prophęta subdit.Quis annunciauit ab exordio; vt sciamus;⁊ a principio;⁊ dicamus iustus es;non est annuntians neq̃ predicens neq̃ audiens sermones vestros. volens ex hīs ostendere talem auctoritatem ipsos non habere.sed deum tantūmodo;qui filij sui ihesu christi mysteriuz ab exordio primis patribus;⁊ ꝓphetis reuelauit.⁊ demuz iohāni baptiste qui ad syon primo dixit;adest adsunt. adest sc̃z vnus qui tres sunt.pro quo ⁊ ad hierusalem euangelistam dabo.subsequenter ait. Quo quidem scrutinio facto; prophęta talia fatur.et vidi et nō erat ex istis quisq̃ qui inret consilium ⁊ interrogatus responderet verbū . ecce oēs iniusti;⁊ vana opera eorum;ventus⁊ inane simulacra eoꝝ intendens ex hīs concludere non esse nostrum;dei opera cui omnia possibilia sunt;inuestigare. Deinde per subseqũns capitulum.inquit prophęta. Ecce seruus meus in quo me firmabo;electus meus cōplacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritū meum sup eum;iudiciū gentibus ꝓferet.cōcludēs ex premissis hominū obligationē; qui xp̄i fidē sectari ; habēt.Sed postq̃ de hīs bene edocti estis nec rationē incōtrariū habetis;⁊ ip̄m recipere nō vultis;iccirco ⁊ ip̄e tādē vos ñ curabit.sz iudiciū ⁊ legē gētib⁹ ꝓferet.Christi deide vite ꝓcessū:vt eos ñ ꝑderet;enarrādo seq̃t:ñ clamabit;neq̃ eleuabit:nec audire faciet vocē ei⁹ foris. Nō.n. volebat nisi i iudea versari;⁊ q̃uis ab eis lacerād⁹;⁊ tādē crucifigē d⁹ eēt.nō tñ debebat ab illis recedere:nec ex illis flagellis turbari quin opus suum impleret. Quare concludit: non

erit tristis neq; lentus:donec ponat in terra iudicium: ⁊ legem eius insule expectabunt. ⁊ ex tãta ingratitudine uestra indignatus deus per prophetam subsequenter inquit. Ego dominus vocaui te in iusticia: ⁊ apprehendi manum tuam ⁊ seruaui te ⁊ dedi te in fedus populi in lucem gentium. ut aperires oculos cecorum: ⁊ educeres de conclusione victum:de domo carceris sedentes in tenebris. quasi diceret. esto q̃ p̃ iudeis:ut fedus illis seruarem:te principaliter custodiu erim. si ipsi-pro maiori parte te non recipient:non cures. Nam ego dñs qui te in iusticia uocaui: ⁊ in fedus huius populi custodiui:apprehẽdi etiã te pro maioribus bñs. Dedi enim te in lucem gẽtium: ut per te illuminate:legem recipiant. ⁊ ultra hoc:ut victos de conclusione educeres:⁊ de domo carceris sedentes in tenebris:per limbi expoliationem. quib⁹ verbis relatis subdit:ego dominus hu est nomen meum:⁊ gloriam meam alteri non dabo:⁊ laudem meam sculptilibus. ac si diceret: attẽto q̃ sui causa in manu seruientium idolis:iudeos tradere oportebit. ne gloria mea ⁊ laus alteri scilicet sculptilibus ab illis gentibus detur: ideo volo. ut tu eis lucem des:⁊ te recipiant:cognoscantq; omnia hec a me procedere. ⁊ ut super bñs misteriis ipsos magis aduertentes redderet concludens ait. Que prima fuerunt:ecce venerunt:noua quoq; ego annũtio anteq̃ oriantur audita vobis faciam. ⁊ hoc:ut cum venerint:in eis non decipiamini. Cum autem hec parum prodesse eis debebãt inquit propheta: Cantate domino canticum nouum laudẽ eius in extremis terre: descendentes in mare: ⁊ plenitudinem eius insule ⁊ habitatores earum. ⁊ reliqua. Per que verba iterum gentes ad christum vocat. deinde dei contra iudeos:pro eorum perfidia:indignationem narrando. sequitur. Dominus sicut fortis egredietur:sicut vir preliator su

scitabit zelum: vociferabitur ꝛ clamabit. super inimicos suos fortificabitur. Cum autem deus ne contra illos ad hec veniret longo tempore ipsos tollerauerit: cunctaq; opportuna: ꝛ necessaria fecerit excusans se ait. tacui semper silui: patiens fui: ꝛ reliqua. ad idem propositum pertinẽtia. ꝛ sic omnia resumendo suum sermonem prophcta restringens: clamat. O surdi audite ꝛ ceci intuemini ad videndum: quis cecus nisi seruus me⁹: ꝛ surdus sicut missus meus quem mittam: q̃s cecus sicut ille qui perfectus est. ꝛ cecus sicut seruus domini. volens ex hȳs verbis ostẽdere q̃ quando per prophetas deus eis christi misterium narrans dicebat. ne surdi essent ad ea que pro eorum salute erant. audiendum: illi predicta verba explicabant. Quare ut q̃ eorum ruine ipsimet: deum contra ipsos irasci obligando: causa essent. manifestaret. Sequitur prophcta dicere ꝛ dominus voluit iusticia sua. ut manifestaret legem ꝛ extolleret q̃ ipse esset populus direptus ꝛ vastatus. laqueus iuuenum omnes. ꝛ in domibus carcerum abscõditi sunt. facti sunt in rapinam nec est qui eruat. in direptiõem nec est qui dicat redde. quis dedit in direptionem iacob ꝛ israel vastantibus: nisi dominus ipse cui peccauimus. ꝛ noluerunt in vijs eius ambulare. et non audierunt in legem eius ꝛ effudit super eum iram furoris sui ꝛ forte bellum. ꝛ combussit eum in circuitu ꝛ non cognouit. ꝛ succendit eum ꝛ non intellexit. ꝛ tandem. Quemadmodum plerisq; locis moris est ꝓphetarum. ut post christi misterium ꝛ ob non receptionem ipsius. ruinam vestram enarratam cum vestra post antichristi bellũ reuersione vos consolari. prophcta eundem ritum sequens per aliud capitulum talia verba mouet. Et nunc hec dicit dominus creans te iacob ꝛ formans te israel noli timere quia redemi te. ꝛ reliqua. Hec igitur duo recitata capitula. primum sequi:

eaqꝫ ſicut expoſui intelligenda eſſe ex totius prophetie diſcurſu manifeſte patet. Nihil enim in ea cõtineri uideo qꝫ cũ expoſitione non conueniat. ſecus autem de veſtroꝝ declarationibus eſt. Nam ipſi in ea ab inuicem nõ paꝝ diſcrepãt aliqui enim ipſam meſſie attribuũt. aliq vero ezechie: ⁊ alij ꝑtim meſſie: ⁊ partim ezechie. ita qꝫ ipſoꝝ nemo: ut vos non latet: totalem prophetie diſcurſum vni actare poteſt. cuius ratio eſt: quia attribuentes eam meſſie: verum meſſiam in quo: quemadmodũ euangelia aperte oſtendũt: ad litteram conſumata ſunt. nõ cognoſcunt. Nam ꝓ ea ꝑte: vox clamantis in deſerto. ⁊ reliqua. matheus cap. iij. inquit. in diebus aũt illis venit Johannes baptiſta predicans in deſerto iudee: ⁊ dicens. penitentiam agite: appropinquabit enim regnum celorum. hic eſt de quo dictum eſt per Eſaiam ꝓphetam dicentem. vox clamantis in deſerto: parate viam domini: rectas facite ſemitas eius.

Concordia cuꝫ euangelio Matheus

Johannes

¶ Pro ea vero parte dicente ſicut paſtor gregem ſuum paſcet. ⁊ reliqua. Johannes decimo capitulo ſic ait. Ego ſum paſtor bonus: ⁊ cognoſco oues meas. ¶ Cum illa autem: ecce ſeruus meus: ſuſcipiam eum: electus meus cõplacuit ſibi in illo anima mea. Matheus. xvij. conuenit dicens. hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui ipſum audite. ¶ Dedi ſpiritum meum ſuꝫ eum. cum hac parte Johannes cap. primo cõſentit: cum ait. ⁊ vidimus gloriam eius quaſi vnigeniti a petre plenum gratia ⁊ veritatis. ⁊ ibidem. ſuper quem videtis ſpiritum deſcendentem ⁊ manẽtem ſuper eum. ⁊ reliqua. Cum illis autem verbis non clamabit: neqꝫ eleuabit: neqꝫ audire faciet foris vocem ſuam. ⁊ reliqua. Euangeliſte omnes: ſue vite proceſſus recitantes: conueniunt. ⁊ ſic in omnibus alijs myſterijs in prophetia contentis. facta eſt conſumatio qꝫ nulli verita

Matheus

Johannes

ti assentiri volenti latere potest.

Prophetia octaua.

Dem Esaias capitulo. xxxviiij. inquit. Seimgu elai igim uebacsciuu leũmum meraboc adonai mibeten cheraani mimmege immi hizgir sce mi: uaiasem pi chebereu badda bezel iado hechbiani naisimeni lehez barur beascpato bistirani: uaiomer li gaudi atta israel ascer beba etpaar. ueani amarti laric iagagti letobu uabeuel cobi cbillidi aben miscpati et adonai ufgullati et elobai. uegatta amar adonai iozeri mibeten legeued lo lescioucu iagacou elau ueisracl lo ieaseph ueeccaued begene adonai ueelobai baia guzi. uaiomer nacal mebeiodeba li geued lebachim et sciute iagacou unzure isrl'lebasciu untactiba leoz goim li biot iesciugati gad cheze haarez. co amar adonai goel israel chedoscio liuzo nefesc limtageu goi legeued moscelim melabim irru ueca mu sarim ueisctabau lemagam adonai ascer neeman chedosc israel ueiubareccba. co amar adonai beget razon ganidiba ubiom iesciuba gazartiba veezozbavectenba libzit gam lebachim erez lebanbil nebalet sciomemot. lemoz lasurim zeu vlascer baboscch bigalu bal derabim irgu vbbol scefaim margitam. lo irgau velo izmau velo iacchē sciarau vasciamesc chi merabamem inbagem vegal mabuge maim ienabalem uesamti col barai ladareb vmsillati ieromuz. binne elle meraboc iauou vebinne elle mizzafon vmiiam velle meerez zinnim runnu sciamain vegili erez vfizbu barim rinna chi nibam adonai gammovega. uiauo icrabē.

Latine. Audite insule me: et attendite populi de longe: dominus ab vtero vocauit me te visceribus

Hebrea littera.

Latina littera.

matris mee recordatus est nominis mei. & posuit os meum quasi gladium acutum in vmbra manus sue abscondit me. & posuit me sicut sagittam electam in pharetra sua inculsit me & dixit mihi: seruus meus es tu israhel quo per te glorificabor. et ego dixi: inuanũ laborauí inane & vane fortitudinẽ meã cõsũpsi. Propterea iudiciũ meũ cũ dño & op⁹ meũ cũ deo meo. Et nunc dicit dominus creans me ex vtero seruum sibi: vt reducerem Jacob ad eum: & israhel non congregabitur: et glorificatus sum in oculis domini: et deus meus factus est fortitudo mea. & dixit. Leue est. vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Jacob. & feces israhel conuertendas: & dedi te in lucem gentium. vt sis salus mea vsq; ad extremum terre. Hec dicit dominus redemptor israhel sanctus eius ad contemptibilem animã ad abominatam gentem ad seruum dominorum: reges videbunt et consurgent principes & adorabunt propter dominum qui fidelis est sanctum israhel qui elegit te. Hec dicit dominus in tempore placito respondi tibi: & in die salutis auxiliatus sum tui & seruaui te: & dedi te in fedus populi vt suscitares terrã & possideres hereditates dissipatas: vt diceres hijs q̃ in carcere⁹ sũt exite. & hijs q̃ in tenebris reuelami. sup vias pascẽt: & in oib⁹ eminẽtib⁹ locis pascua eor̃: nõ esurient neq; sitiẽt: & non percutiet eos estus & sol. quia miserator eorum ducet eos & super fontes aquarum adducet eos. Et ponam omnes montes meos in viam: & semite mee exaltabuntur. Ecce isti de longe venient: & ecce isti ab aquilone et mari. & ecce isti de terra australi Laudate celi et exulta terra et iubilate montes laudem: quia consolatus est dominus populum suum: & pauperum suorum miserebitur.

Judeorum expositio Rabi salomon.

¶ Doctores vñ in hac ꝓphetia esaiã ꝺ seipo locutũ eẽ aiũt Rabi salomõe dicẽte: dñs abvtero vocauit me. nam me in